

3206

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅ. ՏՊԱԳՐՈՆԹԵԱՆ

400

և

ՏԱՌԵՐԻ ԳԻՆՏԻ

1500

աֆեայ

յՐԵՆԵԱՆԻ

ՍԻՆԱՆԻ

հրատ. ի. Ա. Բուդուղեանի.

Մայր Թ/Կ

ԿՈՐԱԾ

ՍԱՐԸ

եի

ՈՍԿԷ

ԿՈՐՈՒԲԻ

ԳԱՆԶԸ

82

Բ-42

Թ Ի Ք Ե Ր Ա

Տպարան «ԿՈՒՆՏԱՆԲՈՒՆ» ԸՅԻ, Բաղրոնիսյան փող., 14.

1913

108

823

n-242

պջ

ԿՈՐԱԾ

ՍԱՐԸ

1. Կարաւանը. 2. Կօյօտները. 3. Պետրօի կասկածը. 4. Կօյօտների որոշումը. 5. Հընգիկներ. 6. Վշշան Օձը. 7. Յարձակումը բանակի վրայ. 8. Շրջակալ. 9. Պետրօն վրէժը լուծեց. 10. Կրուզադերը անփնաս մնաց. 11. Անսպասելի թշնամին. 12. Սարի վրայ. 13. Ուժ էր վիճակւած. 14. Հարցի ողբերգական լուծումը. 15. Հրաշալի ոստիւն. 16. Գնդապետը. 17. Վերջին օրը. 18. Ազատութիւն. 19. Բանակ դառնալը. 20. Սանդա Գերթրուդէս:

30821

Դ Ի Ե Ի Խ

Տպարան „ԿՈՒԼՏՈՒՐՍ“ ԸՆԿ., Բաղոնակայեա փող., 14.

1913

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

Ձի կարելի վիճել այն բանի դեմ, որ մեր ժողովուրդը ընթերցանութեան համար շատ քիչ նիւթ ունի: Մենք կարծում ենք, որ այս տարւայ Ազգային Մեծ յօբելեանը՝ հայ տպագրութեան 400 և տառերի գիւտի 1500-ամեայ տարեդարձները զարկ կը տան ինչպէս հայ հրատարակչական գործին, այնպէս և ժողովրդի ընթերցասիրութեանը:

Այդ յօբելեանը ժողովրդականութիւն կը ստանայ այն ժամանակ, երբ անընդհատ և լայն տարածւի նրա վեհ գաղափարը. այսպիսով զարկ կը տրւի ժողովրդի ինքնագործունէութեանը, որով ամեն մի անհատ իր սրբազան պարտքը կը համարի չը խնայել իր լուսման յօգուտ դպրոցական ֆօնդի և լայն ընդհանուր լուսաւորութեան:

Ձը կան ընթերցանութեան թեթիւ գրքերոյկներ, որոնց մէջ խրախուսում է և քաջալերում ազնութիւնն ու հերոսութիւնը, անվեհերութիւնն ու մեծահոգութիւնը, մարդասիրութիւնն ու բարութիւնը, հնարագիտութիւնը և այլն:

Մենք ամենուրեք շրջապատւած ենք ամեն կերպ զինւած հարեաններով. մեր գոյութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ է, որ մենք ևս զինւենք գոնեա զիտութեան լուսով:

Արդէն սկսել ենք սխառեմաբար հրատարակել մի շարք բնագիտութեան վերաբերեալ գրքոյկներ, որոնց հետ լրացուցիչ դեր կարող են կատարել և մեր այս նոր գրքոյկները. — զանազան գեղարւեստական պատմւածքներ, ճանապարհորդութիւններ, որսորդական նկարագրութիւններ և դէպի հողն ու մայր երկիրը գիտակցական սէր զարթեցնող ու նրանց նշանակութիւնը պարզող նկարագրութիւններ, որոնց մէջ բնութեան թագաւոր մարդը իր ազնւութեամբ, վեհութեամբ և մտաւոր լայն կտրողութեամբ ամենալաւ օրինակը կը լինի ժողովրդի առաջադիմութեան համար:

Բժ. Ա. Բուդուղեան

1913 թ. ապրիլ 20.

Պետերբուրգ.

Կ Ո Ր Ա Տ Ս Ա Ր Ը

(Մայն Ռիդից)

Կ Ա Ր Ա Ի Ա Ն Ը

Երկարածիգ կարաւանը դանդաղ շարժւում էր անապատի միջով*): Տղամարդիկ առանձնապէս ձիաւոր էին, իսկ կանայք ու երեխաները նստած էին սայլերին, որոնց լծւած էին ջորիներ: Դա հանքահանների կարաւանն էր: Այդ երկար շղթայի վերջին մասն էին կազմում ապրանքատար սայլերը, որոնք լցւած էին բահերով, մեքենաներով ու ամեն տեսակ գործիքներով՝ պեղումների համար:

Տօթը ընկճել էր և՛ մարդկանց, և՛ անասուններին, իսկ օազիսի դեռ չէին հանդիպել: Առուները բոլորն էլ չորացել էին. ջուր ոչ մի տեղ չէր կարելի գտնել: Համբերատար կենդանիները հազիւ հազ փոխում էին իրենց ոտքերը: Կարաւանի առաջից գնում էր մի ձիաւոր, որը արտաքինով տարբերւում էր միւսներից:

*) Հարաւային Ամերիկայում:

Նրա խոշոր, սև աչքերը նոյն թափով էին սուզ-
ւում մարդկային հոգու խորքը, ինչ թափով որ
գննում երկրի միջուկը: Այդ ջահէլ մեքսիկացին
քաջ հմուտ էր ոսկի փնտրելու. ամենայն ճշ-
տութեամբ նա գտնում էր ոսկու երակները գետ-
նի մէջ: Այժմ նա գտել էր ոսկու տեղ Կորած
Սարի վրայ, որ ընկած էր անապատի խորքում:

Այդ հսկայ կարաւանը չէր պատկանում Պետ-
րո Վիցենտին, այսպէս էր ձեռնորի անունը: Նա
գուրկ վնեկով միջոցներից՝ իր գտած հանքա-
տեղը ծախել էր Վիլլանի ու Տրեսիլիան հա-
րուստ բանկային տանը մեծ գումարով: Այդ
հարուստներից էստեան Վիլլանի յիսուն տարե-
կան գեղեցիկ, հպարտ դէմքով մեքսիկացի էր.
Իսկ Ռոբերտ Տրեսիլիան բարձրահասակ, շէկ
անգլիացի, որ կնոջ մահից յետոյ գնացել էր
Մեքսիկա բախտ փորձելու:

Վիլլանի և Տրեսիլիան թողել էին իրենց
հին անօգուտ հանքերը և բոլոր բանւորներին
ուղարկել նոր հանքերը, որ վերցրել էին Պետ-
րոից. ահա այդտեղ էր տանում այժմ այս կա-
րաւանը Պետրոն: Բանւորների մուգ գոյնից կա-
րելի էր իմանալ, որ բոլորն էլ մեքսիկացի էին:
Ժողովուրդն սկսեց անհանգստանալ, երբ նկա-
տեց, որ ձիաներն ու ջորիները լեզուները հա-
նած՝ ծանր հեռւում են:

Վիլլանի անհամբեր հարցրեց Պետրոին, թէ
սէր է վերջապէս Կորած Սարը: Պետրոն վստահ
պատասխանեց, որ մինչև արևի մայր մտնելը

նրանք տեղ կըհասնեն: Սարը երևում էր հեռ-
ւից: Այս լուրը վայրկենապէս անցաւ անբողջ
կարաւանով և Պետրոի խօսքերը շունչ տւեց ա-
մենքին: Պետրոն նախ քան այդ, մի քանի անգամ
եղել էր այդտեղ:

Անտանելի էր ճանապարհը երկու չքնաղ
կանանց համար, որոնք նստած էին պատգարա-
կի մէջ. երկու ուժեղ ջորի քաշում էին պատ-
գարակը: Կանանցից երկուսն էլ նստած էին
պատգարակից դուրս. մէկը կրկնէր 40 տարե-
կան, միւսը բոլորովին ջահէլ էր. սրա խաղաղ
դէմքը ժպտում էր և վարդագոյն շրթունքների
տակից երևում էին նրա մարգարիտ ատամները:
Գերթրուդը, այսպէս էին կանչում աղջկան,
զրոյցի էր բռնւած այն խարտեաշ, պարթև երի-
տասարդի հետ, որ նժոյգը տակին գնում էր
պատգարակի կողքով: Դա Տրեսիլիանի որդի
Հենրիկն էր:

Այն միտքը, թէ շուտով հանգիստ են առ-
նելու, կենդանութիւն տւեց ամենքին:

ԱՆԻՐՈՋԱ

ԿՕՅՕՏՆԵՐԸ

Մեքսիկացիների մտքով անգամ չէր անց-
նում, թէ իրենցից երկու ժամաւայ ճանապարհ հե-
ռու գտնւում է հնդկացիների բանակը: Այդ այն
կատաղի ցեղն էր, որ ատում էր մեքսիկացիներ-
ին: Նրանք թւով շատ ու շատ էին և իրենք

ձիաւոր, առանց սայլերի, առանց ծանր ապրանքի. չկար նրանց մէջ և ընտանիք: Նրանք հագել էին կտակէ լաշն շալւարներ, եղջերուի կաշուց կարած երկար կօշիկներ, էլ ուրիշ ոչինչ: Կօյտաները—այսպէս էր կոչուում այդ ցեղը— ունէին մի քանի առաջնորդներ, որոնցից գլխաւորի, որի անունն էր Վշշան Օձ (ամբողջ մարմինը ծածկւած էր դադաւոր նկարներով), ամբողջ մարմնի վրայ դադել էին այսպիսի նկարներ—զգւելի դողող գորտեր, վագր, օձ և այլն:

Այդ ցեղը յայտնի էր իր վայրագութեամբ, դրա համար նրանք կոչուում էին շակալներ կամ կօյտաներ: Սրանք ձեռնարկել էին այդ արշաւը յարձակելու և թալանելու սպիտակների—եւրոպացիների—գիւղերը, որ ընկած էին Գորկազիս գետի ափին: Գիշերը վրայ հասաւ, երբ նրանք դեռ անապատումն էին. մի քանիսն առաջարկում էին շարունակել և հասնել Կորած Սարն ու այնտեղ հանգիստ առնել, միւսներն անհամաձայն էին, որովհետեւ այդ սարը դեռ հեռու էր, իսկ ձիաները, որ անցել էին երկար տարածութիւն, խիստ յոգնել էին: Այդպէս հնդիկները բանակ դրին անապատում, կրակ արին և սկսեցին կերակրի պատրաստութիւն տեսնել ու ուտել: Ապա փաթաթելով բոլոր վերմակների մէջ, պառկեցին չոր գետնի վրայ և հանգիստ քնեցին:

ԿՈՐԱԾ ՍԱՐԸ

Պետրօն չէր խաբում մեքսիկացիներին, երբ ասում էր, թէ Կորած Սարը շատ մօտ է, որ հարկաւոր է լարել վերջին ոյժերը և շուտով նրանք կըլինեն ջրի մօտ, ծառերի սուերների տակ: Կարաւանը մօտենում էր սարին, որը տարօրինակ ձև ունէր. նա լայնանում էր դէպի վեր, այնպէս որ դժւար էր պատկերացնել, թէ ինչպէս հնարաւոր էր բարձրանալ նրա թեք կողերով: Նրա երկարութիւնն էր 28 վերստ, լայնութիւնը՝ 7, իսկ բարձրութիւնը 500 ոտք: Չորս կողմում փռւած էր անապատը խորթ ու տափաբակ, որի մէջտեղից բարձրանում էր այդ սարը, մենակ ու մեկուսի. չկար ոչ մի բլուր, ոչ մի ձոր, այդ պատճառով էլ նա կոչուում էր Կորած Սար: Սարի հարաւային կողմում կար մի մեծ լիճ: Կարաւանը մօտենում էր լճին ուղիղ գծով: Երբ կենդանիները զգացին ջրի մօտիկութիւնը, արագ ընթացքով դիմեցին դէպի այն, քաշելով իրենց յետևից սայլերն ու նրանց վրայ ցնցող մարգկանց: Հնար չկար նրանց առաջն առնելու կամ կանգնեցնելու: Շուտով երևաց ջրի մի անհուն տարածութիւն, ափերին կանաչ ծառեր: Ջրանքն ու ջորիները իսկոյն ջուրը մտան և կանգ առան միայն այն ժամանակ, երբ ջուրը հասել էր մինչև նրանց քթերը:

Դօն-Էստեան Վիլլաներ հին զինւոր էր. նա իր կեանքում մի քանի անգամ մասնակցել էր

հնդկական ցեղերի դէմ մղւած կռիւներին: Նա գիտէր, որ հնդիկները յաճախ գալիս էին Կորած Սարը, դրա համար էլ առաջուց ուղարկել էր խուզարկուներ՝ տեսնելու, թէ չկա՞ր արդեօք որեւէ վտանգ: Գնացողները մէջն էին Պետրօն և Հենրիկը: Հենրիկի ձին, Կրուզադերը, արաբական մի սքանչելի, տոկուն նժոյգ էր, որին նա սիրում էր ընկերոջ նման: Մի զոյգ սևորակ աչքեր լի երկիւղով և հպարտութեամբ երկար դիտում էին երիտասարդին յետևից. այդ վիլլանի աղջիկ Գերթրուդի աչքերն էին սիրահարւած Հենրիկին:

Խուզարկուներն ոչ մի կասկածելի բան չէին տեսել և շատ էին զարմացել, որ կարաւանն այդքան շուտ էր հասել ջրին:

ՊԵՏՐՕԻ ԿԱՍԿԱԾԸ

Մարդ և անասուն յոգնած, ջարդւած էին. շուտով մարեցին երեկոյեան կրակները և ամենքը հանգիստ քուն մտան. ոչ ոք վտանգ չէր տեսել, դրա համար էլ հանգիստ քնեցին մինչև առաւօտ:

Ամենից շուտ վեր կացաւ Պետրօն. նա լաւ որսորդ էր. Հենրիկի հետ միասին գնացին սարը որսի, ի հարկէ շօկօլադ խմելուց յետոյ, որ առաւօտեան վաղ պատրաստել էին կանայք: Սար բարձրանալը խիստ դժւար էր. միայն մի ճա-

նապարհ էր գնում դէպի սարի գագաթը ցամաքած ձորակի միջով, բայց այդ ուղին էլ այնքան թեք էր, որ մեր որսորդները բարձրանում էին շատ դանդաղ, զգոյշ մագլցում էին ձորակի միջով, որի մէջտեղով հոսում էր առւակը: Ուրիշ ճանապարհ չկար: Բնութիւնը հողի այդ կոյտից անմատչելի մի բերդ էր կերտել:

Մի ժամայ չափ դեռ չէին անցել, երբ երիտասարդները նկատեցին փոքրիկ կանաչ մարգագետին. նրա մէջտեղից ցայտում էր սառնորակ մի աղբիւր, որի զուլալ ջուրը կտորեց նրանց ծաւալը: Այդտեղ նրանք տեսան թռչուններ, որ նման էին աքաղաղների. դրանք հնդկական աքաղաղներ էին: Պետրօն և Հենրիկը խփեցին նրանցից մի քանիսը, կախեցին բարձր ծառերից, որ շակալները չուտէին և նորից շարունակեցին բարձրանալ սարը:

Պետրօն մտատանջութեան մէջ էր. այդ նկատեց Հենրիկը և հարցրեց պատճառը: Բանից երևաց, որ Պետրօն երէկ երեկոյեան հեռու տարածութեան վրայ մուխ էր տեսել: Պարզ էր, որ այնտեղ մարդիկ կային: Ենթադրել, թէ հնդկական որևէ խաղաղ ցեղ է, նա չէր կարող, որովհետև կրակի ծուխը բարձրանում էր վայրի անապատի կողմից, ուր օպատները, այսինքն քաղաքակրթւած հնդիկները չեն գնում: Պետրօն երկիւղ էր կրում, թէ դրանք կատաղի կոյոսները կըլինեն: Այդ ասելով նա բաց արեց իր կուրծքը, ուր կոյոսները դաղել էին մեռելի գլուխ,

Երբ նա գերի էր ընկել նրանց ձեռքը և որտեղից ազատել էր պատահական փախուստով: Այդ վայրենիների կատաղի բնաւորութիւնը հընդ-կական միւս ցեղերի զարմանքն էր յարուցա-նում: Եթէ Պետրօի երկիւղը հիմնաւոր լինէր, հանքահանների կարաւանին մեծ վտանգ էր ըս-պաւնում: Հենրիկը չէր կարողանում հաւատալ Պետրօին. նոյնիսկ զարմանում էր նրա երեւ-կայութեան վրայ: Սակայն Պետրօն մտածկոտ մագլցում էր ժայռերը և երեկոյեան ծուխը չէր հեռանում նրա մտքից:

Անսպասելի նրանց առաջը դուրս եկաւ վայրի ոչխարի մի հօտ: Ոչխարներից մէկը, որ ամենից մեծն էր երևում, մօտեցաւ նրանց: Հենրիկը հրացանի ոտքը քաշեց և ոչխարը գե-տին գլուխէն: Երբ մօտեցան որսը վերցնելու, նրանից դարձահոտ էր փչում, որից զգած նրանք հեռացան: Պետրօն մըթմըթաց Հենրիկի վրայ, որ սա իզուր կորցրեց մի գնդակ:

Մեծ համբերութեամբ բարձրանում էին ե-րիտասարդ որսորդները սարն ի վեր և մտադիր էին անցնել սարի միւս կողմը՝ ոտուզելու, թէ որքան հիմնաւոր էր Պետրօի երկիւղալի կաս-կածը կօյօտների նկատմամբ:

ԿՕՅՕՏՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Սպիտակ ճանապարհորդները (եւրոպացի) ոտ-քի ելան արշալոյսին, բայց կարմրամորթներն էլ

քնած չէին: Նրանք սիրում էին թալանը կատա-րել զիշերով: Այս անգամ նրանք ուզում էին դեռ շոգը չընկած՝ հասնել լճին: Նրանք ոտքի վրայ էին ծէգից առաջ: Ամենից առաջ սկսե-ցին ուտել, ինչ պատրաստել էին երեկոյեան. ուտում էին ագահաբար, այրում բերաններն ու ձեռքները, ապա ծխախոտ ծխում, որ շատ տա-րածւած էր հնդիկների մէջ, որից յետոյ միայն ճանապարհ ընկան:

Նրանք գնում էին դանդաղ, որ չը յոգնեն ձիերը: Ծիծաղն ու խօսակցութիւնը շարունակ-ւում էր անընդհատ: Նրանք ուղիւ դիմում էին դիպի լիճը:

Նրանց ուշքը գրաւեց թռչունների մի երամ, որ թռչում էր նրանց վրայով դէպի Կորած Սա-րը: Դրանք ուրուրներ էին, որոնք պարզապէս զգացել էին խոշոր գէշի հոտը և փնտրում էին յօշոտելու այն: Հնդիկներին հետաքրքրում էր, թէ ինչ կարող էր լինել այդ. նրանք արագաց-րին քայլերը և յանկարծ քարացած կանգ ա-ռան: Սարի հարաւային կողմից բարձրանում էր մի կարմիր սիւն: Վայրենիներն իսկոյն հասկա-ցան, որ ուրիշ ճանապարհորդներ կանխել էին նրանց. բայց ովքեր էին դրանք:

Ենթադրել, որ դրանք օտարներ էին. չէին կարող, որովհետեւ օտարները նստակեաց էին և իրենց գիւղերից չէին հեռանում: Պարզ էր, որ դրանք մեքսիկացիներ էին, որ փայլուն մետաղ էին փնտռում նոյն իսկ հնդիկների երկրում:

բաններ. մէկը Գերթրուզի, միւսը պարոն Տրե-
սիլլեանի և նրա որդու համար: Այն պահին, երբ
մեր որսորդները սարից ցած էին վազում, Վիլ-
լանսի ընտանիքը զբօսնում էր լճի կանաչ տիրին,
որտեղից լսեցին սարից հասնող բացականչու-
թիւնները: Յուզւեց ամբողջ բանակը:

Էստեան վերլաներ և Տրիսիլեան երկուսն
էլ շտապեցին դիմաւորելու Պետրօին և Հենրի-
կին: Հարցեր էին, որ տեղում էին Պետրօի զլլ-
խին, և որը պարզեց վերահաս վտանգի մօտա-
լուտ լինելը: Պետրօն անհրաժեշտ համարեց թող-
նել բոլոր կենդանիներին, մեքենաներն ու սայ-
լերը բախտի կամքին, միայն իրենց սար բարձ-
րանալը վտանգից ազատելու համար: Ան-
հրաժեշտ էր շուտափոյթ վերցնել բանակը, որով-
հետև մի ժամից յետոյ ամեն բան կորած կլինէր:
Պետրօն կարող է

Պետրոսն խօսում էր յուզւած ձայնով: Երիտասարդներէց երկուսն էլ հազիւ շունչ էին քաշում և սարսափելի հետմ, այնքան վազ էին տւել որ:

Դօն-Տրեսխիլիան սարսափեց Պետրօի խօս-
քերից, նա չէր ուզում թողնել այդ ամբողջ կայ-
քը, մեքենաները, ձիաներն ու շորերները վայրե-
նիներին աւար, սակայն Վիլլանիւր իբրեւ հին զին-
ւոր երկար չէր կարող տատանւել, նա հասկա-
նում էր, որ ուրիշ ելք չը կայ: Պետրօն փորձ-
ւած մարդ էր, գիտէր հնդիկների գործելու եղա-
նակը, սովորութիւններն ու կեանքը. դրա հա-
մար էլ Վիլլանիւր խորհրդակցելով Տրեսխիլիանի,

հետ, որոշեցին ամեն բանում ենթարկվել Պետ-
րօի կարգադրութիւններին:

Պետրոսն անմիջապէս գոչեց. «Բոլորը դէպի սարը»: Սկսւեց իրարանցումը: Վերցնելով իրենց հետ ամենաանհրաժեշտ իրերը՝ մեքսիկացիները հոսանքը դիմեց սարը: Ճանապարհը սարսափելի էր. քարերից, թմբերից, ծառերի արմատներից բռնելով և տեղ-տեղ չորեքթաթ տալով՝ բարձրանում էր մարդկային ամբողջ սարն ի վեր: Խնքնապաշտպանութեան բնազդը ոյժ էր տալիս ամենքին:

Մամենից առաջ անվտանգ վայրում տեղա-
 րեցին կանանց և երեխաներին: Ապա աղամար-
 դիվ նորից ցած իջան իրեղենները բերելու: Այն-
 խատում էին աղատել թշնամու ճանկերից այն
 ամենը, ինչ հնարաւոր էր: Վիլլաներ կարգա-
 դրեց նախ տանել պատերազմական մթերքները,
 ապա ուտելիքներ, նրան լուռ հնազանդւեցին:

Ծուռտով դատարկւեց մեծ բանակը, ուր
բացի մեքենաներից, սայլերից և տան կարա-
սիքներից, ուրիշ ոչինչ չըմնաց: Եթէ վշշան Օձը
և ընկերները իմանային, որ սպիտակները կըտա-
նեն ամբողջ գոյքը, անշուշտ կըշտապէին արագ
տեղ հասնել:

տեղ հասնելը։
Յուզվիչ էր տեսարանը, երբ մեքսիկացիները բաժանում էին իրենց ձիերից, որոնց անշափ սիրում էին։ Ամենից աւելի յուզում, փոթորկում էր Պետրոն։ Նրա ապագան այդ ճանապարհորդութեան յաջողութիւնից էր կախում։

300 26 755

$$\begin{array}{r} 1007 \\ \hline 20821 \end{array}$$

7/31 1922

յաջողէր էլ մեքսիկացիներին ազատել կարմրամորթների ճիրաններից, յամենայն դէպս կօյտները կը շարդէին և կը փչացնէին թանգարժէք մեքենաները և թշնամիներին տաճած ատելութիւնը բորբոքուում էր նրա սրտում:

Նա բաժանուեց իր ձիուց սառն կերպով. այն ինչ Հենրիկ Տրեսիլիան երկար ժամանակ չէր կարողանում բաժանուել իր սիրելի կրողադերից: Նա շոյում էր նրան վերջին անգամ: Երիտասարդի աչքերում ահամայ խաղում էին արտասուքի կաթիլները: Ազնիւ կենդանին հասկանում էր տիրոջը և ցաւակցաբար խրխնջում: Հենրիկը անյաղ համբուրում էր խելացի կենդանու մետաքսէ դունչը: Բայց բաժանուել անհրաժեշտ էր և Հենրիկը ձգեց իրեն դէպի կիրճը: Դեռ չէր անցել մի քանի քայլ, երբ լսեց յետևից ձիան ոտքի արոփիւն, յետ նայելով՝ տեսաւ կրողադերին, որ աշխատում էր մագլցելով բարձրանալ, բայց այդտեղ էլ ցած ընկաւ. կսկծալի խրխնջում էր նա, արտայայտելով իր ցաւն ու յուսահատութիւնը:

Վ Շ Շ Ա Ն 0 2 Ը

Երբ Հենրիկը ձորակից վեր բարձրացաւ, տեսաւ, որ հայրն ու Դօն-Էստեանը աշխատում են: Նրանց կարգադրութեամբ բանտրները քարեր էին հաւաքում և կոյտեր կազմում, որպէս

զի կարմրամորթների յարձակման դէպքում գլուխն նրանց վրայ և այդ կերպ պաշտպանւեն: Սարն ինքն ըստ ինքեան մի գեղեցիկ բերդ էր ներկայացնում, այնպէս որ մեքսիկացիք այժմ իրենց տպահով էին զգում:

Վիլլանսի կինն ու աղջիկը (Գերթրուդը) կանգնած էին շրջապատւած աղախիններով. Գերթրուդի դէմքը յուզմունք էր արտայայտում. նա գիտէր, որ Հենրիկը յետ ֆնաց և միւսների հետ չէր բարձրացել, դրա համար նա անհանգիստ էր. սակայն երիտասարդը շուտով մօտեցաւ նրան և վստահացրեց, որ վտանգն անցաւ, ոչնչից չպէտք է վախենալ:

Հենրիկը դիմեց Պետրօի մօտ, որին պ. Վիլլանսիը յանձնել էր իր հեռադիտակը և յանձնարարել սարից հետազօտել շրջապատող անապատը: Վիլլանսին ու Հենրիկը պայմանաւորուեցին, որ սա որոշ նշաններով իմաց տայ թշնամու շարժման և հետեանքի մասին. այսպէս, հրացանի մէկ զարկը նշանակում էր, թէ թշնամին այլևս չի դիմում դէպի Կորած Սարը. երկուսը՝ թէ թշնամին մօտ է. երեքը՝ թէ դրանց ներկայութիւնից չը պէտք է վախենալ. չորսը՝ թէ այդ խումբը թշնամական ցեղիցն է, ուզում է բանակ ձգել:

Պետրօն և Հենրիկը շուտով հասան այն տեղը, որտեղից շատ յարմար էր դիտել անապատը: Նոքա իսկոյն տեսան հնդիկներին, որ շատ մօտ էին: Պետրօն հէնց հաստորակ աչքերով համոզ-

ւեց, որ այդ արիւնարբու ցեղն էր, կօյօտները: Նա սարսափից ճիչ արձակեց և շտապ պատմեց Հենրիկին, որ եթէ իրենց մարդիկ ընկնեն այդ կարմրամորթների ձեռքը, սարսափելի մահ կը ստանան:

Հնդիկների մէջ նա ճանաչեց նրանց գլխաւորին, Վշշան Օձին, որի կրծքին դադլած էր մեռելի նոյնպիսի գլուխ, ինչպիսին կար Պետրօի կրծքին: Հենրիկը վայրկենաբար չորս պայմանանշանով տեղեկութիւն տւեց թշնամու մասին: Պետրօն պատմեց նաև, որ այդ ցեղը աւտուտ է մեքսիկացիներին և վրէժ կըլուծէ այն բանի համար, որ մի մեքսիկացի կապիտան դաւաճանաբար մորթել էր շատ կօյօտներ: Վշշան Օձը չէր մոռացել այդ և վրէժխնդրութեան ըզզացմունքը եռում էր նրա մէջ: Հենրիկի հաշուով՝ հնդիկների թիւը հասնում էր 500-ի: Աւելորդ էր մտածել սարից փախչելու մասին, քանի որ պաշտպանւել այդ բնական բերդում: Յուզւած երիտասարդները դարձան բանակ ընկերների մօտ: †

ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ ԲԱՆԱԿԻ ՎՐԱՅ

Որպէս նախկին զինւորական, Դօն-Էստևանը իր վրայ վերցրեց զինւորների հրամանատարութիւնը: Նա հրամայեց լցնել հրացանները, վառողն ու գնդակները դնել չոր տեղ և աջալուրջ կերպով պահապաններ նշանակեց: Թշնամու շա-

տութիւնը չէր վախեցնում Վիլլանէին, որովհետև ութսուն լաւ զինւած բանւորներ բռնել էին այդպիսի անմատչելի դիրք, այնպէս որ թշնամու բազմութիւնից հարկ չկար վախենալու:

Երբ Պետրօն իմաց տւեց, թէ կօյօտները մօտենում են, այդ լուրը չըշփոթեցրեց Վիլլանէին, որը իսկական հերոսի նման հանգիստ էր: Նա իրեն շրջապատողներին ևս սառնասրտութիւն էր ներշնչում և բացատրեց, որ անհրաժեշտ է ծածկել թշնամուց, թէ սարի վրայ մարդ կայ: Մեքսիկացիք թաքնւած սարի խողովում՝ կարող էին դիտել մօտեցող հնդիկներին: Սրանք մօտենում էին երկու կողմից և կանգ առան մեքսիկացիների թողած բանակից մի մղոն հեռու:

† Դա խորամանկութիւն էր, որ արին հնդիկները: Նրանք ուզում էին օղակաձև շրջապատով փակել մեքսիկացիներին, որովհետև կարծում էին, թէ սպիտակամորթները կուրկը բռնեն իրենց հետ հարթութեան վրայ:

Մեքսիկացիք տեսնում էին, թէ ինչպէս հնդիկների շարքերից դուրս եկան մի քանի հոգի խորհրդակցելու: Հնդիկներին շփոթեցնում էին սայլերը. նրանք չէին իմանում, թէ ովքեր են զրանց տէրերը, արդեօք խաղաղ շանքահաններ, թէ՞ զինւորներ:

Այն խորհրդակցութիւնը, որ ունեցաւ հնդիկների գլխաւորը իր անմիջական օգնականների հետ, շուտով վերջացաւ այն որոշումով, թէ թշնամին զինւորականների բանակ չէ, որովհե-

տե նրանք չէին տեսնում բանակը պաշտպանող պահապաններ, մանաւանդ այն, որ անասուններն արածում էին առանց պահապանի:

Այդ որոշումով հնդիկներն սկսեցին յարձակումը: Նրանք առաջ գալով չէին տեսնում ոչ մի սպիտակամորթ մարդու. այդ բացատրում էին նրանով, թէ սպիտակամորթները թագնւել են սայլերի յետևում, իսկ անասունների մեծ հօտը ծածկում էր նրանց վտանգաւոր թշնամու աչքից: Մեծ զգուշութեամբ մօտենում էին նրանք: Զարմանքն ու միստիքական երկիւղը պատեց հնդիկներին, երբ սրանց հրացանաձգութիւններին, ուղղած թշնամու սայլերին ու վրաններին, ոչ մի ձայն չլսեց, ոչ մի զարկ չպատասխանեց:

Բացարձակ լռութիւն էր տիրում սպիտակամորթների բանակում:

Շ Ր Զ Ա Կ Ա Լ

Հնդիկները պատրաստ էին հաւատալու, թէ այդ բոլորը սպիտակների կողմից խաբեբայութիւն է, բայց կայծակի արագութեամբ լոյս ընկաւ այն միտքը, թէ նրանք սարն են բարձրացել: Նայում էին սարին և ոչ ոքի չէին տեսնում, որովհետեւ մեքսիկացիները խիստ թագնւել էին թշնամու աչքից:

Կարմրամորթների գլխաւորը կատաղում, բարկանում էր մէկ իր վրայ, որ այդչափ դան-

դաղ շարժւեց, մէկ՝ սպիտակների, որ խաբել էին նրա յոյսերը: Մնում էր այժմ միայն սարը պաշարել և անագին ժամանակ կորցնել:

Շատ թէ քիչ միսթարականն այն էր հրեղիկների համար, որ մեծ քանակութեամբ անասուններ կարող էին ունենալ: Վշշան Օձը հրամայեց զինւորներին՝ թոկերով անասուններ բռնել: Անասունների հօտը անաբեկւած և խրտնած սկամորթներից՝ ձղեց նրանց շարքերը և դուրս եկաւ ազատ դաշտ:

Զիւնների մէջ հնդիկները նկատել էին գեղեցիկ կրուզադերին: Երբ նրանք փախած անասուններին բերին բանակը, կրուզադերն այդտեղ չէր. այդ չքնաղ կենդանին ոչ թէ փախել, այլ թռել, ազատւել էր կարմրամորթների ձեռքից:

Հենրիկը վերեւից դիտում էր իր սքանչելի ձիուն: Նա հպարտանում էր կրուզադերի անունով, որը ձի չէր, այլ թռչուն, հրեղէն արարած:

Կենդանիներին թոկերով բռնելուց յետոյ՝ հնդիկներն սկսեցին մեքսիկացիների բանակը քրքրել. բայց իսկոյն հիասթափւեցին, որովհետեւ այնտեղ ոչ մի իրենց համար կարեւոր բան չգտան:

Ամբողջ բանակը բոլորովին դատարկ էր:

Հնդիկները որոշեցին կատաղի վրէժ առնել սպիտակներից և վերջ ի վերջոյ տիրել պաշարւածների ամբողջ գոյքին:

Ապա նրանք բանակ դրին, խարոյկներ սարքեցին և վճռեցին պաշարումը շարունակել մին-

չէ վերջը: Այդ երեկոյեան նրանց ընթրիքն էր կազմում մի եզ. բանակում գտել էին և մի տակառ սպիրտ. այդ շատ ուրախացրեց նրանց, նրանք մեծ քէփ սարքեցին: Վայրենի երգերն ու ալլանդակ պարերը շարունակեցին ամբողջ գիշերը: Հնդիկների ուրախութիւնը գոլթեան էր հասնում:

ՊԵՏՐՕՆ ՎՐԷԺԸ ԼՈՒԾԵՑ

Վայրենիների բանակում դադարեցին պարերը, կրակները մարեցին և անկարգ ու անճոռնի աղմուկ-աղաղակները հանդարտեցին: Վրայ հասաւ սև գիշերը, որի թանձր մթութեան մէջ ոչինչ չէր կարելի տեսնել: Բայց չէին կորցրել իրենց զգուշութիւնը ոչ հնդիկները և ոչ մեքսիկացիք: Ձորակի մուտքի մօտ հնդիկները կանգնեցրել էին իրենց պահապանները: Իսկ սարի գագաթից սպիտակները հետևում էին սեւերի շարժումներին:

Վշտան Օձը՝ իր օգնականներով շրջապատւած գնաց փնտրելու մեքսիկացիների հետքը. նրանք բոլորովին մօտեցան սարին: Վշտան Օձը անհանգիստ էր մտածելով, որ պաշարումը կարող է յաջող չվերջանալ. նա երկիւղ էր կրում, մի գուցէ մեքսիկացիք արդէն սուրհանդակ են ուղարկել իրենց քաղաքը օգնութիւն բերելու. այդ դէպքում հնդիկներին մեծ վտանգ էր սպառնում: Միևս կողմից նա տեսնում էր, որ թըշ-

նամին իր հետ սարն էր տարել բոլոր պաշարը, հետևապէս կարող էր երկար ժամանակ պաշտպանել:

Այդ մտքերով էր տարւած հնդիկների մեծը, երբ անսխալ գնդակը հասաւ նրա կրծքին և անշնչացած ընկաւ նա ուղեկցի գիրկը:

Այդ պահին Պետրօն և Հենրիկը պառկած էին գետնին և զգուշութեամբ գլուխները դուրս հանելով ժայռի յետեից, դիտում էին, թէ ինչ էր կատարւում ցածում: Յանկարծ հէնց իրենց դէմ ու դէմ նրանք տեսան թշնամուն: Այդ ժամանակ ծագող լուսինն այնքան պարզ էր լուսաւորում առարկաները, որ Պետրօն իսկոյն ճանաչեց իրեն տանջողին: Նա այժմ կարող էր այն բոլոր չարագործութիւնների փոխարէն, որ արել էր Վշտան-Օձը, արժանի պատիժ տալ նրան, և հրացանի ծակող սուլոցը լսեց անապատում:

Մեքսիկացիք իրար անցան, կարծելով, թէ թշնամին սկսեց յարձակումը: Երբ էստեանն իմացաւ, որ Պետրօն սպանեց կարմրամորթների գլխաւորին, այն յոյսն արտայայտեց, թէ այժմ իրենց դրութիւնը կըլաւանայ, որովհետեւ հնդիկներն այդպիսի առաջնորդ չուտով չեն կարող գտնել:

Մեքսիկացիք մի քանի խոշոր քար գլորեցին ձորի միջով, որ միակ ճանապարհն էր դէպի սարը. սրանով նրանք ստուգում էին, թշնամին բարձրանում է ձորակով, թէ ոչ: Անապատից միայն անէծքի ձայներ էին հասնում սարը.

հնդիկները կատաղել էին. երդւում էին նրանք իրենց մեծի վրէժն առնել, սարսափելի մահ հասցնելով թշնամուն: Ահարկու էին նրանց աղաղակները և տարածւում էին հեռու, հեռու անապատում:

ԿՐՈՒԶԱԴԵՐԸ ԱՆՎՆԱՍ ՄՆԱՅ

Վշշան-Օձի խումբը բաղկացած էր քաջ ու անվեհեր հնդիկներից, որոնք կանգ չէին առնում պաշարման առաջ: Այժմ նրա մահից յետոյ նրանք որոշեցին աւելի յամառ առաջ տանել պաշարումը:

Թաղման ծէսը կատարելուց յետոյ, հնդիկները հաւաքեցին բոլոր բեռնակիր անասուններին, կապեցին միմեանց և քշեցին իրենց բանակը. բաց թողին միայն այսպէս կոչւած վայրի ձիերին և եղջիւրաւոր կենդանիներին:

Մեքսիկացիք երբ համոզւեցին, որ հնդիկները չեն յարձակւում, սկսեցին բնակարաններ շինել: Սկսեցին ամպերը բարդ-բարդ կուտակւում էին երկնքում, պէտք էր պաշտպանւել կարկուտից: Աշխատանքը եռում էր. ոմանք ծառեր էին կտրատում ու տաշում, մի քանիսը ճիւղերից պատեր հիւսում, ոմանք էլ քարտաշութիւն անում: Կարճ ժամանակում, կարծես մոզական գաւազանի հարւածով՝ ճիւղերի ու տնակների մի շարք արդէն պատրաստ էր:

Կարկուտն սկսեց միայն միւս օրը երե-

կոյեան. յորդ անձրև թափւեց, կարծես ջրհեղեղ լինէր: Սև ամպերի հուժկու գոռգոռոցը և ուժեղ կայծակի շլացուցիչ փայլատակումները երկիրն էին դողացնում, սարսափ ձգում ամեն տեղ: Ձորակը փրփրալից ջրվէժների անվերջ շարան էր դարձրել:

Բարեբախտաբար քամի չկար, դրա համար էլ մեքսիկացիների շէնքերը անփնաս մնացին: Գոյքը անփնաս պահելու համար ժրաջան բանւորները սկսեցին առանձին շէնքեր շինել:

Կարկտի ժամանակ հնդիկների մի մասը պահել էր մեքսիկացիների առաջաստաւոր սայլերի տակ, միւսը՝ այդտեղ չտեղաւորւելով՝ մըտել էր սարի ժայռերի տակ:

Մեքսիկացիների մօտ միայն մի տուն էր լուսաւորւած. այնտեղ էին Դօն-Էստեանը, Տրեպիլիան, Հենրիկը, Պետրօն, Գերթրուդը և ուրիշները: Խօսում էին իրենց վիճակի մասին: Դօն-Էստեանը մեծ օգուտ էր համարում, որ Վշշան Օձը այդպէս շուտ սպանւեց. նրա յաջորդը, Սև-Ագռաւը, չէր փայլում հնդիկների մէջ և չունէր առանձին հեղինակութիւն, թէև պակաս կատաղի չէր: Խօսակցութիւնը երկար չշարունակւեց. մարդիկ խիստ յոգնել էին. վերահաս գիշերը փակեց ամենքի աչքերը:

Միայն միւս առաւօտեան դադարեց ամպերի գոռգոռոցը: Կորովի Հենրիկը, ինչպէս և անցեալ գիշերը, մնացել էր իր դիրքում, և երբ առաւօտեան եղանակը պարզւեց, նա յանկարծ

անապատում նկատեց իր սիրելի Կրուզադերին, որ բաւական հեռու էր հնդկական բանակից. մեծ էր նրա ուրախութիւնը, երբ տեսաւ իր ձին ազատ՝ դաշտում արածելիս:

ԱՆՍՊԱՍԵԼԻ ԹՇՆԱՄԻՆ

Հենրիկը այժմ ուրախ էր և յոյս ունէր պաշարման դրութիւնից ազատւելուց յետոյ ման գալ և գտնել իր Կրուզադերին: Նա տեսնում էր, որ Կրուզադերը չէր մօտենում թշնամուն: Երիտասարդը հեռուից հրճւում էր իր ձիով, երբ յանկարծ լսեց իւրայինների կողմից տարօրինակ աղաղակ և Գերթրուդի ձայնը, որ կանչում էր նրան:

Երբ Հենրիկը վերադարձաւ իւրայինների մօտ, տեսաւ իրենց բնակարանների մօտ երկու սոսկալի, մուգ-կարմրաւուն արջ, որ սարսափ էին ձգել մեքսիկացիների մէջ: Դրանք անապատի ամենակատաղի կենդանիներից էին. ունէին ահագին մարմին ու թաթերի վրայ սուր և ամուր ճանկեր. այդ գազանների ոյժը հէնց այդ ճանկերի մէջ է: Դրանք երբէք չեն վախենում թշնամուց, յարձակւում են մեծ բանակների վրայ: Չարմանալի չէ, թէ ինչո՞ւ այդպէս սարսափեցին ու իրար անցան մեքսիկացիք այդ երկու գազանից:

Տարօրինակն այն էր, որ սկզբում դրանք չէին յարձակւել նրանց բնակարանների վրայ,

այլ կանգնած էին քնացել նրանց դիմաց հարթութեան վրայ: Մեքսիկացիներից մէկը հրացանը բացեց արուի վրայ, առանց իմաց տալու այդ մասին Պետրօին: Այդ բաւական էր, որ գրգռւած գազանը յարձակւէր բնակարանների վրայ: Էգն էլ հետեւեց նրան և իր թաթի հարւածով գետին խփեց մի փոքրիկ երեսայի: Այստեղ մեքսիկացիք ամեն կողմից վրայ վազեցին և տասը հարւածով սպանեցին էգին: Արուն դիմեց Վիլլանիի վրանը: Մուտքի մօտ կանգնած էին Պետրօն, Հենրիկը—որ եկել էր պաշտպանելու սիրած աղջկան—Դօն-Էստեանը և Հենրիկի հայրը: Ամենից առաջ հրացան արձակեց Պետրօն, և երբ արջը լիզում էր վէրքը, միւսները նշան արին նրա ձախ կողին: Վտանգն անցաւ. անտառի պատուհասը անշնչացած գլորւեց գետին:

Երբ անսպասելի վտանգից ազատւած՝ քիչ հանգստացան, Հենրիկը կրկին դարձաւ իր դիրքը, դիտելու Կրուզադերին: Խելօք կենդանին հանգիստ արածում էր կատաղի հեղեղատի ափին, որ առաջացել էր յորդ անձրևից: Հենրիկը սարսափով նկատեց, որ մի քանի հնդիկներ մօտենում են Կրուզադերին, որը նրանց ուշք չէր դարձնում: Հենրիկի սիրտն ուժեղ սկսեց բաբախել: Բայց Կրուզադերը, որ մինչև այդ թողել էր թշնամուն մօտենալ իրան, յանկարծ մի ահագին ցատկում գործեց և իրեն տեց հեղեղատի ափքներին. չանցաւ մի րոպէ, նա արդէն միւս

ափին էր. որտեղից սլացաւ դէպի մօտակայ անտառն ու ծածկւեց թշնամու աչքից:

Հնդիկները՝ խաբւած հրեղէն ձիուց՝ կորիզլուխ դարձան ընկերների մօտ: Հենրիկը և՛ դարմանում, և հպարտանում էր իր անվախ ու խելօք ընկերոջ անուշով:

ԿԵԱՆՔԸ ԿՈՐԱԾ ՍԱՐԻ ՎՐԱՅ

Կորած Սարի վրայ մեքսիկացիների կեանքն անցնում էր բաւական խաղաղ: Թշնամիներն անընդհատ դիտում և հետևում էին միմեանց շարժումների:

Հնդիկները յաճախակի շրջում էին սարի չորս կողմը: Պետրոն այդ բացատրում էր նրանով, թէ հնդիկները կասկածում են, որ բացի ձորակից սարի մի այլ կողմում ևս կարող է ճանապարհ լինել, որտեղից մեքսիկացիք կարող էին ծածուկ ցած իջնել և փախչել թշնամու ձեռքից:

Մի անգամ Պետրոն և Հենրիկը նկատեցին երկու հնդիկի, որ բանակից դուրս գալով՝ արշաւեցին սարի կողմը, պարզ է, դիտելու նպատակով: Նրանք համբերեցին, մինչև այդ երկու հնդիկը բոլորովին մօտեցան սարին, վստահ, որ գնդակը կը տեսնի իր գործը, Պետրոն և Հենրիկը, որպէս անվրէպ նշանաձիգ, նրանց գետին գլորեցին հրացանի մի-մի գարկով: Այդ դէպքից յետոյ այլևս խուզարկու խմբեր դուրս չէին գալիս հնդկական

բանակից. միայն ձորակի մուտքն էր բռնւած պահապաններով:

Մեքսիկացիք յաճախ գնում էին որսի. ձեռքից բաց չէին թողնում նաև մանր որսերը, նապաստակ և այլ փոքր կենդանիներ: Պետրոն ու Հենրիկն էին նրանց գլխաւոր որսորդները:

Էստեան Վիլլաներ շատ էր երկիւղ կրում, որ մօտակայքում կարող են մուգ—կարմրաւուն արջեր լինել: Առաջին դէպքի բարեյաջող վախճանը հազւագիւտ, բախտաւոր պատահականութիւն էր. այդ կենդանիների վտանգը շատ մեծ էր:

Մի անգամ որսի գնալիս Դօն-Էստեանն ընտրեց ամենախիտ ու խուլ տեղերը, ուր փրնտրում էր գազանների որջեր: Յիրաւի, նրա երկիւղն անհիմն չէր: Անտառի խորքում նրանք հանդիպեցին երկու արջի, որ դուրս էին գալիս որջից: Պետրոն խորհուրդ չէր տալիս հեռուց հրացան արձակել և խնդրում էր բոլորին ծառ բարձրանալ ու մենակ իրենց թողնել գործ ունենալ այդ գազանների հետ:

Այն տեղը, ուր գտնւում էին որսորդները, մի քանի սաժէն հեռու էր թեք քարափից, որ իջնում էր անապատը, իսկ քարափի վրայ բարձրանում էր խիտ ձղներով մի հսկայ ծառ: Պետրոն համարձակ մօտենում էր արջին, քարեր ձգում զարմացած գազաններին և աղմկում: Զայրացնելով գազաններին՝ նա հրացանի մի գարկով վիրաւորեց նրանցից մէկին: Երկու գա-

զաններն էլ յարձակեցին Պետրօի վրայ, որը սլաքի արագութեամբ թռաւ դէպի քարափը, բարձրացաւ ծառը, իսկ գազանները ցած գլորեցին՝ սարսափելի ձայներ արձակելով:

Մեծ էր որսորդների զարմանքը, երբ տեսան, որ այդ վիթխարի գազանները չմտաւեցին, այլ սահելով ցած, դիմեցին դէպի հնդիկները բանակը, նախագգալով, որ այնտեղ կարող են վրէժ լուծել մարդկանցից իրենց զրկանքի համար:

Ո՞ՒՄ ԷՐ ՎԻՃԱԿԻԱՄ

Ժամանակն անցնում էր. իսկ մեքսիկացիք դեռ մնում էին նոյն պաշարւած դրութեան մէջ. չկար ազատւելու մի յոյս: Դօն-Էստեանը նայելով կնոջն, աղջկան՝ խիստ տխրում էր. արդեօք ի՞նչ էր սպասում դրանց այստեղ: Նա երկիւղ էր կրում, թէ բանւորները, որ սովոր էին մըշտական աշխատանքի, կարող էին վերջը վատ վարւել: Նա վախենում էր, թէ այդ մարդիկ, որ իրենց և իրենց ընտանիքների կեանքը վստահացել էին նրան, կարող էին կասկածել, որ նա անկարող է և անընդունակ՝ ազատելու իրենց այդ դրութիւնից:

Նա իր այդ սև մտքերը յայտնում էր Պետրօին, այդ ամեն ինչ դիտող ու հնարագէտ մարդուն: Երիտասարդ մեքսիկացին խփում էր ձեռքը ձակատին և պատասխանում, թէ նա իր

գլուխը շարունակ կոտրում է այդ հարցի վրայ, թէ ինչպէս ազատւել: Նա չէր կարողանում ներել իրեն այն սխալը, որ ժամանակին չմտածեց սուհանդակ ուղարկել Արիսպ քաղաքը տեղեկութիւն տալու իրենց դրութեան մասին և օգնութիւն բերելու:

Առայժմ Վիլլանէն ու Պետրօն որոշեցին սարի ամենաբարձր տեղում տնկել իրենց ազգային դրօշակը, որպէսզի հայրենակից ճանապարհորդները կարողանային տեսնել և օգնութեան գալ: Պետրօն ենթադրում էր, թէ Արիսպում լուր չստանալով կարաւանի մասին, պէտք է կասկած առաջ եկած լինէր անապատում կատարւած դէպքի մասին: Այդ օրւանից ամեն մի ճանապարհորդ, որ անցնելու էր սարի հարաւային կողմից, պէտք է նկատէր ծածանւող դրօշակը:

Կասկածելով բանւորների բարոյականի վրայ, Դօն-Էստեանը ուզում էր յաճախ անհանգիստ անել պաշարող թշնամուն, բայց այդ դժւար էր և վտանգաւոր: Հենրիկ Տրեսիլլիանը պնդում էր շուտ-շուտ յարձակումներ գործել թշնամուն յոգնեցնելու նպատակով. բայց Պետրօն գլուխը թափ էր տալիս. նա գտնում էր, որ մեծ անխոհեմութիւն կը լինէր երկու մասի բաժանւել և ցած իջնել դաշտ, ուր կարող էին, քանի որ ձիեր չունէին, շրջապատւել վայրենիներով: Դօն-Էստեանը համաձայնում էր նրա հետ: Մնում էր մտածել՝ ուրիշ միջոցներով ոչնչացնելու թշնամուն:

Դեռատի Հենրիկը վառւում էր կարմրամորթներին պատժելու տենչով, բայց Պետրօն խոհեմաբար դսպում էր նրա կիրքը: Մեքսիկացիների մէջ կար մի ինժինէր, որն սկսեց թնդանօթներ ձուլել, պատրաստել: Շրջակայքը X զիտելիս, նա գտաւ երկաթի հարուստ հանքեր. բանւորների մէջ դարբիններ էլ ճարւեցին և նրա հմուտ ղեկավարութեամբ գործն յաջող առաջ տարան. այդ բանը կենդանութիւն տւաւ պաշարւածներին և այն յոյսն առաջ բերեց, թէ այդ թնդանօթներով հնար կունենան ազատւելու:

Մի անգամ առաւօտեան մեքսիկացիները ուշքը գրաւեց հնդիկների բանակը: Այդ վայրկեանին ուրախ աղաղակներով դիմաւորում էին իրենց օգնութեան եկող մօտ 200 ընկեր զինւորներին:

Այժմ պարզ էր, որ հնդիկների նոր առաջնորդը, Սև-Ագուաւը, չի թողնում պաշարումը: Մեքսիկացիք տխրեցին, զրութիւնը ծանրանում էր:

Պետրօն հանգստացնում էր ամենքին, նա ենթադրում էր, որ նոր եկող խումբը շուտով կըհեռանայ. նա այսպէս էր բացատրում. կօյօտները իշու նման յամառ են, նրանք ճանապարհորդութիւն են սկսել դէպի Գորկազիտի ափերը, այժմ կանգ առնելով այստեղ, կանչել են նոր խումբ, որպէսզի կարողանան իրենց նպատակը կատարել: Պետրօն ցաւում էր այն սպի-

տակամորթների համար, որոնք ենթարկւելու էին այդ արիւնարբու գայլերի յարձակումներին:

Հաւաքւելով փոքրիկ շրջանում՝ Դօն-Էստեւանն յայտնեց, որ որսը այժմ քանի գնում քչանում է և երկիւղ կայ մօտալուտ սովի: Այդ լուրը անհանգստացրեց ամենքին: Վերջապէս Պետրօն ասաց հանդարտ ձայնով. թէ անհրաժեշտ է ուղղել հին սխալը, փրանցից մէկը պէտք է զգուշութեամբ ցած իջնի և ծածուկ հասնի Արիսպ քաղաքը, որից միայն կարող է օգնութիւն գալ:

Պետրօն առաջարկեց, որ ինքը գնայ. սակայն բոլորը միաձայն հակառակեցին, որովհետեւ նա շատ հարկաւոր էր այդտեղ: Այն ժամանակ վեր կացաւ Հենրիկը և հաստատուն ու վճռաբար առաջարկեց իրեն ուղարկել: Գերթրուդի դէմքը շառագունեց, նա վախենում էր, որ կընդունեն նրա առաջարկը: Բայց Դօն-Էստեւան մերժեց այդ առաջարկը:

Որոշեցին վիճակ ձգել այն մարդկանց միջև, որոնք գիտէին անապատը և չէին կարող ճանապարհը կորցնել: Ոչ ոք չէր աշխատում խուսափել այդ վտանգաւոր յանձնարարութիւնից: Վիճակն ընկաւ մի ջորապանի և մի եզնարածի. երկուսն էլ քաջ, արկածախնդիր մարդ էին:

Մինչ այդ Պետրօն ենթադրութիւնն իրականացաւ. հնդիկներին օգնութեան եկած երէկ-

ւայ խումբը թողեց ընկերներին և հեռացաւ դէ-
պի Գորկազիդի ափը:

ՀԱՐՑԻ ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

Դօն-Էստեանը անհանգիստ էր և կասկա-
ծում էր գործի յաջող ելքին. նա լաւ էր համա-
րում, որ ինքը գնայ և իւրայինները վտանգի-
շէնթարկեն: Պետրօն ուզում էր աւելի մութ
գիշեր, բայց դժբախտաբար համաստեղութիւն-
ներն սկսեցին աւելի պայծառ փայլել և մեք-
սիկացիք պարզ տեսնում էին հնդիկ պահապան-
ներին ձորակի մօտ: Կարելի էր սպա-
սել հետեւալ գիշերւան, բայց զինւած խիզախ
երիտասարդները չէին ուզում համբերել:

Պետրօն յոյսը դրել էր մառախուղի վրայ,
որի ժամանակ հեշտ էր ծածկւել թշնամու աչ-
քից: Յիրաւի լճի վրայից գոլորշի էր բարձրա-
նում, որ շուտով ծածկեց հարթութիւնը: Մօ-
տեսնում էր հանդիսաւոր ըողէն: Դօն-Էստեանը
գորովալից՝ ճանապարհ դրեց Բարակին ու Ան-
դումանին. «Գնացէք, Աստուած ձեզ հետ», ա-
սաց նա «մնաս բարով»-ի ըողէին:

Երիտասարդները առանց աղմուկի ժայռից
յաճ սահելով անյայտացան մառախուղի մէջ:
Տասնեակ կարեկցող աչքեր հետևում էին նրանց:
Անցաւ մի ժամ, չլսեց ոչ մի ձայն: Մեքսի-
կացիք շունչները քաշած սպասում էին: Քիչ-քիչ
յուսադրւում էին յաջող ելքի վրայ:

Բայց յանկարծ ձորակից ձայներ հասան և
լսեցին հրացանի պայթիւններ: Երիտասարդնե-
րին բռնել էին հնդիկները, որոնք կատուի նման
մթութեան մէջ անգամ լաւ էին տեսնում: Մեք-
սիկացիք անկարող էին օգնութեան հասնել ըն-
կերներին: Նրանց տխրութեան ու զայրոյթին
սահման չկար, երբ լուսաբացին անապատի մէջ
տեսան մի սիւն, որին կապել էին Անդումանին:

Մի խումբ հնդիկներ կանգնած Անդումանի
դիմաց մի համազարկով վերջ տւին նրա կեան-
քին: Բարակն էլ նոյն վախճանն ունեցաւ: Բայց
նրանք իրենց կեանքը թանգ ծախեցին. նոյն
առաւօտեան հնդիկները թողեցին իրենց ընկեր-
ներից տասներհնգին, որ ընկել էին այդ երկու
մեքսիկացու գնդակներից:

ՀՐԱՇԱԼԻ ՈՍՏԻՆ

Մեքսիկացիների յոյսը սառեց. թախիժը
տիրեց ամենքին: Պէտք էր յուսադրել, լաւ տրա-
մադրութիւն առաջ բերել:

Այստեղ դարձեալ Պետրօն ցոյց տւեց իր
շնորհքը. նա յայտնեց, որ ոչ ոք այլևս չի մեռ-
նելու կարմրամորթների անիծած ձեռքով. եթէ
անխուսափելի է մահը, նրանք կը պայթեցնեն և՛
իրենց, և՛ թշնամուն: Վառօդ շատ ունէին. նրանք
կը փորեն խանդակներ, կը լցնեն վառօդով ու
պատրոյգները դուրս կը թողնեն, թշնամուն խա-

բելով մօտ կըբերեն և կըպայթեցնեն խանդակները:

Պետրօի խօսքերը սիրտ տւին լքեալներին ու յուսահատածներին: Դօն-էստեանը որոշեց օգնել ժողովրդի բարձրացած տրամադրութիւնից, տանել. յոյս ունէր խոշոր որս գտնել, որ հնարաւոր կըդարձնէր զիմադրութեան շարունակութիւնը:

Մեքսիկացիք, որ սովորել էին մեռնելու մտքին, այլևս չէին մտածում այդ մասին: Միւս օրը լուսաբացին բոլորը գնացի որսի, բացի պահապաններից: Մեծ որս ճարեցին—գայլեր, շաքալներ և այլն: Յանկարծ էստեանը, Պետրօն և ինժինէրը նկատեցին մի գեղեցիկ վայրի այծ: Հալածած որսորդներից, կենդանին սլացաւ դէպի անդունդը, որ իջնում էր անապատ՝ հնդիկների բանակի հակառակ կողմը: Վայրկենաբար կանգ առնելով նրա ծայրին, այծը անսպասելի մի թռիչք գործեց դէպի անդունդը: Որսորդները շտապեցին դէպի անդունդի ծայրը, տեսնելու թէ ինչ եղաւ այծը:

Պետրօն մտածում էր, թէ ինչո՞ւ կենդանին կանգ առաւ, կարծես չափում էր անդունդի բարձրութիւնն ու իր թռիչքը: Անդունդի բարձրութիւնը կըլինէր մօտ 500 ոտք: Եւ ինչ տեսան նրանք. այծը փախչում էր դաշտում սլաքի արագութեամբ: Թռիչքը յաջող էր և կենդանին ազատուեց:

Մի աննկատ ժպիտ անցաւ Պետրօի դէմ-

քով: Երբ ընկերները դարմացած յետ գնացին քարափից, նա պառկեց գետնին, կախեց քարափից և ուշի ուշով դիտում էր ժայռի բոլոր խողովները: Ապա վերադարձաւ ընկերների մօտ:

Երեկոյ էր, երբ Պետրօն պնաց Դօն էստեանի մօտ, այնտեղ գտաւ և յուզւած Հենրիկին, որը տրտնջում էր իրենց դանդաղկոտութեան վրայ: Պետրօի ներս մտնելով խօսակցութիւնը դադարեց: ~~XX~~ ~~+~~ ~~XX~~

Պետրօն յայտնեց ներկայ գտնւողներին, թէ ազատութեան ճանապարհը գտել է: Հարկաւոր է գնալ Արիսպ քաղաքը սարի միւս կողմից, որտեղից այծն էր թռել: Այդ ծրագիրը սարսափեցրեցրեց ամենքին: 500 ոտք բարձրութիւնը վախեցնում էր ամենքին:

Պետրօն ինքը յանձն էր առնում գնալու. մնում էր միայն երկար պարան գտնելը, որ հարկաւոր էր նրան: Նա գիտէր, որ այդ ճանապարհը նոյնպէս վտանգաւոր էր, բայց յոյս ունէր Աստուծոյ օգնութեամբ յաջող ելքի յանգել:

Շրջակայքը դիտելիս Պետրօն հեռւում նկատեց մի սև կէտ, որը հեռագհետէ մօտենում ու մեծանում էր, դա Կրուզադերն էր: Յանկարծ ձայն տուեց Հենրիկը և դրականապէս յայտնեց, որ ինքն է գնալու այժմ, որոհվեաւ ոչ ոք այնքան հիմք չունէր յաջողութեան, որքան նա:

Կրուզադերը գիտէր Հենրիկի ազդանշանը և

անպայման կըգար նրան օգնութեան: Որոշեց
հէնց այդ գիշերը ճանապարհ ընկնել:

Պետրօի ծրագիրը իրականացաւ բոլորովին
այլ կերպ. բանւորներէից ոմանք բերին հետեւեալ
լուրը: Երբ նրանք ճանապարհ էին շինում ժայ-
ռից ցած լիջնելու որսի համար, գլորել էին մի
խոշոր քար, որի տակ բացւել էր մի հոր: Ին-
ժինէրը պարանով ցած էր իջել այդ հորը, ուր
պատերը քննելիս տեսել էր, որ մի պատը խիստ
բարակ է. քանդել էր տւել այդ պատը, որի ա-
ռաջ բացւել էր երկար սրահ, այդ սրահով գնա-
ցել, դուրս էր եկել մի մացառուտ, որտեղից
երևում էր արդէն դաշտը և կարելի էր անար-
գել իջնել անապատ:

Երբ գիշերը վրայ հասաւ, Պետրօն, Դօն-
Էստեանը, ինժինէրը, Հենրիկի հայրն ու ինքը
Հենրիկը իջան այդ հորը, որն ունէր մի-
այն 150 ոտք բարձրութիւն. ապա սրահով
դուրս եկան անապատը: Ամենքն էլ յուզւած
էին: Պետրօն կրկին ուզեց համոզել Հենրիկին,
որ ինքը գնայ, այս անգամ Հենրիկը հաստատ
ֆնաց իր որոշման:

Մեծ զգուշութեամբ Հենրիկին պարանով
կախեցին ցած, վերջապէս նրա ոտները գետ-
նին հասան: Ինչպէս պայմանաւորուել էին, մէկ
սուրճով նա իմաց տւեց իր յաջող էջքի մա-
սին: Սարսուռ բերող լուսութեան մէջ էր նա.
անմիջապէս ուղղեց դէպի այն կողմը, ուր տե-
սել էր կրուզադերին: Երբ անցաւ մօտ 400

մետր տարածութիւն, նա կանչեց իր ձիուն:

Հէնց առաջին շվուոցին նա լսեց իր սիրա-
կան ձիու չափաւոր վազքը: Կրուզադերն ար-
դէն նրա մօտ էր: Գրկեց, համբուրեց, ապա
սանձ դնելով բերանը՝ նստեց իր թռչուն ձին
ու սլացաւ անապատով:

Հայրը նայում էր սև, խիտ մթութեան մէջ,
բայց ոչինչ չէր տեսնում. Պետրօն ինչ որ մըր-
ֆնջաց ինժինէրի ականջին. սա շլացուցիչ կա-
պոյտ լոյսով լուսաւորեց անապատի մի շերտ.
հէնց այդ տեղով արշաւում էր Հենրիկը՝ իր
կրուզադերի մէջքին բեռած՝ դէպի Արիսպ քա-
ղաքը:

«Ազատեց Հենրիկը, ազատեց», բացա-
կանչեց հայրը՝ սրբելով արտասուքները. «Կա-
զատէ և մեզ», վրայ բերեց յուզւած Պետրօն: Այ-
նուամենայնիւ մեքսիկացիք իրենց դեռ ազատ-
ւած չէին կարող համարել: Մորմոքում էր Գեր-
թրուդի սիրտը. նա անդադար հարցնում էր Պե-
տրօին Հենրիկի մասին, սա միխիթարում էր վըճ-
ռական տօնով:

Արիսպում ապրում էր Վիլլանի ընկեր և
բարեկամ գնդապետ Ռեկվեզենցը. սրա և սրա
գօրքի վրայ էր յոյսը դրել Վիլլանը: Սակայն
փորձառութեան բովով անցած մարդիկ կասկա-
ծում էին դեռ գործի յաջող ելքին:

ՌԵԿՎԵԶԵՆՑ ԳՆԴԱՊԵՏԸ

Արիսպում, ինչպէս ենթադրում էր Պետրոն, շատ հետաքրքրում էին կարաւանի վիճակով, և լուրերի բացակայութիւնը երկիւղ էր առաջ բերել այդտեղ:

Անցաւ մի ամիս, բայց ոչ մի լուր չհասաւ կարաւանի մասին: Գնդապետ Ռեկվեզենցի ուղարկած սուրհանդակները վերադարձել էին դատարկաձեռն: Այն գիտակցութիւնը, թէ կարաւանի հետ է Պետրոն, հանգստացնում էր գընդապետին և հետաքրքրւողներին: Սակայն ժամանակն անցնում էր, և գնդապետի այն երկիւղը, թէ բարեկամներն ընկել են հնդիկներին ձեռքը, աւելի ու աւելի զօրեղանում էր:

Զիմանալով, թէ ուր է գնում կարաւանը, նրան օգնութեան գնալը անձայր անապատում, անմիտ բան էր համարում գնդապետը:

Վիլլանսի աներոջ որդին (կնոջ եղբայրը) եկաւ Արիսպ և խնդրում էր գնդապետին մի կերպ պարզել, թէ ինչ վիճակի մէջ է կարաւանը: Բայց ինչ կարող էր անել Ռեկվեզենցը: Այնուամենայնիւ Վիլլանսի բարեկամը, աներոջ որդին, որոշեց լաւ զինել բանւորներին և գնալ անապատ օգնութեան. գնդապետը համաձայնեց ուղարկել նրանց հետ երկու գունդ զօրք: Սակայն չարիքն այն էր, որ նրանք չգիտէին ուր իսկ, թէ կարաւանն ինչ ուղղութեամբ էր գնացել:

Մինչ այդ մասին բանակցում էին գնդապետն ու Վիլլանսի բարեկամը, քաղաքի հրապարակից աղմուկ—աղաղակի ձայներ հասան. սկսեցին հայեացքներն ուղղեցին այն կողմը և նրանց առաջ բացւեց այս պատկերը. տանջւած ու քրտնաթոր ձիու վրայ քաղաք էր սլանում դժգոյն ու հիւժւած մի երիտասարդ. ձեռքին բռնել էր մի նամակ, իսկ հայեացքն ուղղել էր գնդապետի տանը:

Այդ ձիաւորը Հենրիկն էր. հինգ օր նա արշաւել էր անապատում. պարէնը վերջացել էր, և նա քաղցից խիստ ընկճւել էր: Տեսնելով գնդապետին, նա լուռ մեկնեց նրան ձեռքի ծրարը: Իջնելով ձիուց՝ ամենից առաջ հոգաց նրա մասին:

Գնդապետն արագ աչքովն անցրեց Դօն-Էստեանի նամակը և իմացաւ, որ կարաւանը պաշարւած է Կորած Սարում:

Քիչ ուտելուց և ոյժ առնելուց յետոյ Հենրիկը պատմեց այն բոլոր սարսափների մասին, որ կրում էին իր բարեկամները: Այլևս չէր կարելի դանդաղել: Հենրիկը պիտի առաջնորդէր զօրքը ամենակարճ ճանապարհով դէպի Կորած Սարը:

Երբ զինւորական փողը հնչեց, ամենքն իմացան, որ զօրքը գնում է հնդիկներին դէմ կռուելու: Քաղաքը ուրախ աղաղակներով ճանապարհ էր ձգում զօրքը: Բանւորները նոյնպէս

միացան զօրքին, որն արագ շարժեց դէպի Կորած Սարը:

ՎԵՐՋԻՆ ՓՈՐՁ

Հենրիկի գնալուց տասը օր յետոյ մեքսիկացիք սարից նկատեցին անապատի մէջ այն կօյտներին, որոնք վերադառնում էին Գորկազիդի ափերից. նրանք բերում էին իրենց հետ հարուստ աւար՝ բարձած ձիաներին: Այն ինչ մեքսիկացիք սովի էին դատապարտւած. յուսահատութիւնը տիրել էր ամենքին:

Մեքսիկացիների դրութիւնն աւելի վատթարացաւ, երբ նրանց առաջ բացեց հետևեալ տեսարանը. հարբած հնդիկները քշում, տանում էին ոտաբոբիկ ու ձեռքերը կապ գերիներին, որոնց մերկ ոտքերից արիւն էր հոսում. նրանք յանդուգն կերպով մօտենում էին Կորած Սարին և ի տես մեքսիկացիներին՝ իրենց յաղթութիւնը տօնում:

Գերթրուզն ու Վիլլանսի կինը դուրս չէին գալիս իրենց բնակարանից. թախիժը պատել էր ամենքի սիրտը: Այժմ ամենքին պարզ էր մօտալուտ մահը: Բայց նախքան մեռնելը, նրանք ուզում էին վրէժ առնել, ինչպէս հարկն է:

Երկու քաջ երիտասարդ ցած իջան հորով, դուրս եկան անապատ, շրջեցին սարը և, ծածուկ մօտենալով հնդիկ պահապաններին, խողխողեցին նրանց դաշոյնով: Այդպէս լուծեցին

նրանք իրենց երկու ընկերների մահւան վրէժը:

Առաւօտեան հնդիկներին մեծ զարմանք պատեց. կատաղած բղաւում էին և հայհոյում անապատից մեքսիկացիներին: Սակայն այդ երկու երիտասարդի սխրագործութիւնը մի որոշ թեթևութիւն չտւեց մեքսիկացիներին: Օրերն անցնում էին, իսկ օգնութիւն չկար ու չկար:

Միայն Պետրօն էր մնում սառնարիւն. նա գիտէր, որ զօրքը չի կարող այն արագութեամբ շարժել, ինչպէս մի քանի ձիաւոր. նրա հաշուով Հենրիկի գնալուց տասնըշորս օր յետոյ կարելի էր սպասել հաստատապէս զօրքի երևալուն: Պետրօի խօսքերը յոյս էին տալիս ամենքին:

Կորած Սարի 45=53

ՏԱՍՆԸՄԷԿԵՐՈՐԴ ՕՐԻԱՅ ԵՐԵԿՈՆ

Կորած Սարի 45=53

Վերջապէս հեռւում սկին տեց Կորած Սարի գագաթը: Գնդապետն սկսել էր յուսահատւել, որ չեն կարող գտնել այդ սարը: Բայց Հենրիկը, որպէս առաջնորդող, վստահ էր, որ ճանապարհը չեն կորցրել և այժմ մեծ թեթևութեամբ շունչ քաշեց, երբ նկատեց քիչ հեռւում մեկուսացած արմաւենին, որ Պետրօի համար նշան էր ծառայում, թէ սարը այդտեղից 20 մղոն տարածութեան վրայ է:

Գնդապետ Ռեկվեզենցը խորհրդի հրաւիրեց բոլոր սպաներին, թէ ինչպէս անեն, որ յանկարծակի յարձակումով կարողանան ոչնչացնել

միանգամից թշնամուն. ինքը առաջարկեց մօտենալ թշնամուն այն չափով, որ կարողանայ հասնել թնդանօթի գնդակը, և սկսել ուրմբակոծութիւնը: Բայց ծեր ու փորձած մայօրը գտաւ, որ այդ այնքան էլ արդիւնաւէտ չի կարող լինել, որովհետեւ թշնամին կարող է ցիր ու ցան փախչել ամեն կողմ: Նա առաջարկեց հարթ տարածութեան վրայ շրջապատել թշնամու բանակը, մօտենալով սարին, կազմել օղակ և ապա մօտ գնալով փոքրացնել շրջանը. այդ կերպ հնդիկները կատարեալ թակարդի մէջ կը ընկնեն:

Վերջին ծրագիրն ընդունուեց միաձայն: Ուրոշեցին սպասել գիշերւան, մի քանի ժամ հանգըստանալ և թարմ ուժերով սկսել յարձակումը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՐԶԻ ՈՒ ԱԶԱՏԻԵԼԸ

Նոյն օրն ու նոյն ժամին, երբ Ռեկվեզենց գնդապետն իր օգնականների հետ որոշում էր ու կազմում ճակատամարտի ծրագիրը, մեքսիկացիք Կորած Սարի վրայ կատարեալ յուսահատութեան մէջ էին:

Դօն-Էստեանը յայտնեց Պետրօին, թէ Պետրօն զառանցում է ազատութեան տենչով. ազատութիւն չէ վիճակւած ոչ ոքի: Տրեսիլիան նոյն բանն էր կրկնում. նա բոլորովին յոյսը կտրել էր, թէ երբ և է կարող է որդուն, Հենրիկին, տեսնել: Անապատը՝ անթիւ ու պէս-պէս

անկանխատես վտանգների բոյն է. հաւանօրէն խեղճ Հենրիկը կորաւ այնտեղ, և Արիսպում ոչ ոք ոչինչ չգիտէ նոցա անբախտութեան մասին:

Մեքսիկացիների պալատը բոլորովին վերջացել էր. մարդիկ թուլացել էին և մարմնով և հոգով: Դօն-Էստեանն վճռեց, թէ այժմ իրենք պէտք է սկսեն ուժակոծել թշնամու բանակը, որ սա էլ յարձակւի իրենց վրայ, և ապա պայթեցնեն թէ իրենց և թէ թշնամուն:

Սակայն Պետրօն հանգիստ էր և լի յուսով. նա այսպէս էր դատում. հինգ օրւայ ընթացքում Հենրիկը կարող էր հասնել Արիսպ, իսկ զօրքի համար ամենապակասը հարկաւոր է եօթ օր. որ կարողանայ անցնել այդպիսի մեծ ու դժւար տարածութիւն:

Մեքսիկացիների համբերութիւնը հատաւ տասնըմէկերորդ օրը այն ժամից, երբ Հենրիկը դուրս էր եկել Կորած Սարից: Պետրօն համոզում էր սպասել էլի մի օր, ապա դիմել ինքնասպանութեան: Դօն-Էստեանը սակայն մնաց անյողդողդ. երկու ժամից յետոյ մեքսիկացիների բախտն էր որոշւելու:

Ծանր հոգոց հանեց Պետրօն, վեր առաւ հեռադիտակն ու բարձրացաւ մեծ ժայռի գլուխը: Նա նկատեց յանկարծ, որ մի ինչոր բան շողին է տալիս մտնող արևի ճաճանչների տակ. մի քանի վայրկեան նա կենդրոնացաւ այստեղ, ապա ծունկ չօքեց, և արտասուքի խոշոր կաթիլները գլորւեցին նրա պողպատ երեսից:

Պետրոն հեռագրատակը յանձնեց Դօն-Էստե-
լանին և կամաց ասաց, թէ այժմ Վիլլաններ կա-
րող է համոզել, որ Պետրոն չի գառանցում, որ
նա տեսել է գնդապետ Ռեկվեզենցի զէնքը:

Շուտով ամենքն էլ համոզւեցին, որ մեք-
սիկական զօրքը գտնւում է մի քանի մղոն հե-
ռու Կորած Սարից և հնդիկներից: Տեսարանը
յուզիչ էր. լացն ու ծիծաղը իրար խառնւեցին.
զրկում ու համբուրում էին միմեանց մեքսիկա-
ցիք տենդոտ համբերութեամբ. ամենաթոյլերն
անգամ հերոսական ոյժ առան:

Յանկարծ լսեցին հրացանի և թնդանօթի
ձայներ: Ռեկվեզենցը յարձակումն սկսեց այն
կողմից, ուր հնդիկները պահապաններ չունէին:
Սարսափելի աղաղակները խլացրին անապատը.
յարձակումն սկսւեց, երբ հնդիկները քնած էին.
նրանց զրոթիւնն աւելի վատացաւ, երբ ինժե-
ները լուսաւորեց հնդկական բանակը. այն ինչ
յարձակող զօրքը սուէրի մէջ էր:

Սե-Ագուալը սակայն կարողացաւ խրախու-
սել իւրայիններին, որոնցից շատերը ձի նստեցին
յարձակելու թշնամու վրայ, բայց արդէն շրջ-
ջապատած էին զօրքով:

Սե-Ագուալը վայրկենաբար մի յանդուգն
ծրագիր մտածեց. նա իր մարդկանց բաժանեց
երկու մասի. մի մասին հրամայեց կռւել մեք-
սիկական զօրքի դէմ, միւսի գլուխն անցած նա
գրոհ տւեց դէպի ձորակը՝ բարձրանալու Կորած
Սարը, ուր յոյս ունէր ազատել թշնամուց:

Հանքահանները ժամանակ տւին Սե-Ագուա-
լի գնդին բարձրանալ մինչև ձորակի կէսը, որից
յետոյ պայթեցնելով ժայռերը՝ քարերի տարափ
տեղացին կարմրամորթների գլխին. պակասը լրա-
ցնում էին հրացանների համազարկերը:

Երբ վրայ հասաւ առաւօտը, հնդիկներից
կենդանի էր մնացել մօտ 200 հոգի: Հնդկական
դիակների կոյտերն էին բաժանում մեքսիկական
զօրքն ու բանւորներին:

Թէ որքան յուզիչ էր նրանց հանդիպումը,
նկարագրել անկարելի էր: Վերջապէս հանքա-
հանները թողին իրանց բնական բերդը:

Բ Ա Ն Ա Կ Դ Ա Ռ Ն Ա Լ Ը

Երբ հանքահանները վերադարձան իրանց
բանակատեղին, շատ ուրախացան առանձնապէս
այն բանի համար, որ մեքենաներն ու գործիք-
ները մնացել էին անմնաս ու ամբողջ: Հնդիկ-
ներն, ի հարկէ, չգիտէին, թէ որքան թանկ էին
այդ առարկաները: Կարճ ժամանակում կարգի
բերին այն, ինչ փչացել էր:

Սկսւեց պեղումների աշխատանքը. շուտով
երևաց, որ այդ սարը յիւրաւի բաղկացած էր
ոսկուց: Տրեսիլիան, Վիլլանն ու ինժեները
Պետրօին ընդունեցին իրենց ընկեր և ամբողջ
հարստութիւնը բաժանում էին չորս մասի: Հան-
քահան բանւորներից իւրաքանչիւրը, որ կրել էր
պաշարման ծանր զրոթիւնը, ստացաւ մի գե-

դեցիկ տուն և լաւ ոռճիկ: Ամենքն էլ լի ու լի վարձատրւեցին իրենց գրկանքների փոխարէն:

ՍԱՆՏԱ-ԳԵՐԹՐՈՒԴԻՅՍ

Մարդիկ առանց ազգային գիտակցութեան և քաղաքացիական հասունութեան ստիպւած են մեռնել բարոյապէս: Բոլոր վայրենի և կիսավայրենի ցեղերն ու ազէս ժողովուրդները դատապարտւած են կորստեան. այն ինչ քաղաքակրթւած պետութիւններն ու ժողովուրդները ամեն տարի հազարաւոր սերունդներ են յառաջացնում, որոնք երկրագնդի հեռու ծայրերում նոր պետութիւններ են հիմնում, նոր կուլտուրական կեանքի հիմք ձգում, քաղաքակրթութեան փրկարար լոյսը խաւար ժողովուրդների մէջ տարածում:

Չանցաւ մի քանի տարի, կորած սարի ժայռոտ կուրծքը զարդարեց մի գեղեցիկ, գոհար քաղաքով, որ տարէցտարի աճելով՝ ցած էր իջնում սարի լանջով: Նոր գաղութը հարստանում ու մեծանում էր նոր խանութներով, կրպակներով ու գործարաններով:

Շատ լաւ էին ապրում բանւորները. նրանք բաւական էին իրանց վիճակով, աշխոյժ, ուրախ ու խելացի. ոչ ծանր, ուժից վեր աշխատանքը և ոչ էլ չնչին վարձը չէին ընկճել նրանց: Քաղաքն ունէր իր դպրոցներն ու գրադարանները, մարդիկ ապրում էին խելացի ու ազնիւ կեան-

քով. ողջ քաղաքում չէր գտնի մի անգրագէտ մարդ:

Երկաթուղին միացնում էր Սանթա-Գերթ-քուդէս քաղաքը Արիսպի հետ:

Հնտանեկան մեծ տօն էր. ամեն տեղ աշխատանքը դադար էր առել. մարդիկ տօնախումբութեան մէջ էին:

Այդ օրը Հենրիկի և Գերթրուդի անդրանիկ գաւալի մկրտութեան ծէսն էր կատարւում:

Երբ Վիլլանիւր, Տրեսիլիան, Պետրօն, ինժինէրը, Գերթրուդն ու Հենրիկը դուրս էին գալիս տաճարից, ժողովուրդը դիմաւորում էր նրանց «կեցցէ» աղաղակներով:

Մարդիկ գնահատեցին և սիրում էին այդ անձնագոհ քաջ անձնաւորութիւններին:

Ի պատիւ Գերթրուդի քաղաքը կոչւեց Սանթա-Գերթրուդէս:

+

ՈՍԿԷ ԿՈՒՌԲԻ ԳԱՆՁԸ

(ԿԱՐԼ ԴԱԴՈՆԷԷԻՑ)

Երևան

ՊԲ

ՈՍԿԷ ԿՈՒՌՔԻ ԳԱՆՁԸ

Ժամ ապրում է

1919 թ. 1. 1.

1.

Բարձրահասակ, վայելչակազմ ու սիրունա-
տես երիտասարդ էր Տուլլոս Պարկերը. որքան
զրաւիչ էր նա արտաքուստ, նոյնքան հմայիչ
իր բարի բնաւորութեամբ, առողջ խելքով ու
հոգով: Նոր էր բոլորել նրա բսան և չորս տա-
րին, բայց նրա հոգին դեռ մանկական էր, պարզ
ու միամիտ: Մարդկային մտքի լաբիրինթ խար-
դախութիւններն ու նենգ չարութիւնները գեռ
անձանօթ էին նրա յստակ մտքին, որ բող-
բոջում էր բարւոյ, գեղեցկի ու մաքրութեան
ցօղերով:

Նա չէր տեսել իր մօրը, սիրում ու ջերմ
հաւատում էր հօրը, Անդրէաս Պարկերին. սա,
իրօք, սիրող հայր էր և բարի բաղաքացի, ա-
ռանձնապէս մեծ հեղինակութիւն ունէր և տա-
քինի մարդ էր համարւում Տուլլոսի աշքում:

Տուլլոսը իր հարեաններից ամենից շատ

ՊԲ

այցելում էր միստեր Ստօի ընտանիքը: Օրիորդ Հերօն այդ ընտանիքի ծաղիկն էր. նա հասակն առել, որպէս վարդի կոկոն բացել էր. նուրբ դիմագծերը, մարմնի համաչափ կազմածքը, նազանի քայլքն ու համեստ, բայց ազատ շարժումները չէին կարող չգերել Տուլլոսի նման մի հոգու, որը գեղեցկութեան սիրահար էր:

Պակաս չա՛նում և Հերօն Տուլլոսի գեղեցկութասւր: Սրա առդէն այնքան մօտեցել էին իրար, որ չէին էլ նկատում իրարու գեղեցկութիւն. ներքին, հոգեկան բարեմասնութիւններն էին, որ մազնիսի նման ձգում էին իրար և կապում այդ երկու գեղատիւրիւթ էակներին մի անօրինակ հաճելի զգացմունքով:

Միստեր Ստօն մեծ յարգանքով էր ընդունում Տուլլոսին. տեսնում և գնահատում էր նրա անձնական արժանիքները. նա զիտէր, որ Տուլլոսից լաւ փեսայ չի կարող ունենալ. բայց մի հանգամանք նրան յետ էր կասեցնում այդ մըտքից: Նա նոյն իսկ ափսոսում և ցաւում էր, որ զրկւում է Տուլլոսի նման երիտասարդի բարեկամութիւնից. այնուամենայնիւ չէր կարող այդ հանգամանքի դէմ գնալ, չէր կարող իր աղջիկը մարդասպանի որդուն կնութեան տալ:

Օրերից մէկում, միստեր Ստօն այլևս չկարողանալով համբերել Տուլլոսի յաճախակի դիմումներին, յայտնեց նրան ափսոսանքի շեշտով, թէ Հերօնն նախախնամութեան, երևի, նախորոշմամբ չի վիճակւել անբաժան ընկեր դառնալ

Տուլլոսին: Նա, որ վերին աստիճանի բարեկիրթ ու պատւազգաց մարդ էր, թոյլ չուեց իրեն իսկական պատճառն ասել, այլ խնդրեց, որ Տուլլոսն այդ իմանայ իր հօրից. անճարացած՝ միայն այսքանը յայտնեց, թէ նրա հօրը դատարանը որոշ յանցանքի համար դատապարտել է տաժանակիր աշխատանքի, որից հայրը խուսափել է ու փախել և այժմ ապրում է կեղծ անունով:

Կայծակնահար տուն վաղեց Տուլլոսը, մըտաւ հօր սենեակն ու հեծկտոցով բացականչեց. «Հայր, հայր, մի՛թէ դու չարագործ ես... մի՛թէ դու ընդունակ ես արիւն թափելու... ես ի՞նչ էի մտածում... և ի՞նչպէս հաւատացած էի... ո՛վ Աստուծ իմ, մի՛թէ խաբւած եմ...»:

Հայրը հանդարտ ու ծանր տոնով հանգըստացրեց որդուն. ասաց, որ ինչ ուրիշներն ապել են, ճիշտ է, թէ իր իսկական անունն է Առնօլդ Լիթէլ, և ոչ Անդրէաս Պարկեր. սակայն ինքը յանցաւոր չէ, ունի նոյնիսկ ապացոյցներ, փաստաթղթեր իր անմեղութեան համար. բայց այդ թղթերը ձեռք բերելը շատ ու շատ դժւար է: Քսան տարուց աւելի է, որ ինքը ծածկանունով թափառում է երկրից երկիր. կրել է շատ զրկանքներ ու տառապանք, հանդիպել է արտասովոր արկածների, որոնք հիւժել են նրան և՛ ֆիզիկապէս և՛ հոգեպէս: Այժմ նա անկարող է անձամբ գնալ այդ փաստաթղթերի յետևից: Յոյս ունէր, որ այդ դրութեամբ էլ գերեզման

կիջնէր, որից յետոյ որդուն կյաջողէր, իր յանձնարարութեամբ փնարել այդ հարկաւոր թղթերն ու ապացուցել հօր անմեղութիւնը, սրբագործել նրա արատաւորւած անունը: Այդ նպատակով էլ նա նախօրօք կտակ է արել և յանձնել փտահելի անձի:

Հիմա քանի որ այդ գաղտնիքը յայտնի եղաւ որդուն, Տուլլոսին, հայրը յանձնարարեց նրան ճանապարհորդութիւն կատարել, ման գալ արար-աշխարհը, ուսումնասիրել ու ճանաչել մարդկանց և բնութիւնը. կազգուրել, պողպատ դարձնել հոգին ու մարմինը, որ երբէք չընկճւի ոչ մի փորձանքի, ոչ մի արհաւիրքի հարւածի տակ. ձեռք բերել մեծ փորձառութիւն, ճարպիկութիւն, հնարագիտութիւն, ձեռներէց ոգի և ընդունակ դառնալ խրոխտ նայելու մահաւան սարսուռ աչքերին:

Եւ երբ երեք տարուց յետոյ կը վերադառնայ տուն, հայրը կը պատմէ նրան ամբողջ եղելութիւնը, որից յետոյ միայն Տուլլոսը կը դիմէ իր բուն նպատակին, կուղևորւի ձեռք բերելու հօրն արդարացնող փաստաթղթերը:

Տուլլոսը լուռ լսում էր հօրը. նրա սիրտն այրւում էր, որ հայրն անմեղ մեղաւոր է դարձել և իգուր տանջւել այդքան տարի: Նա էլ չհարցրեց, թէ ո՞րտեղից և ի՞նչպէս պէտք է գըտնել այդ թղթերը և միւս օրը ճանապարհ ընկաւ, որպէսզի նախ՝ պատրաստուի և մարդւի մեծ

ձեռնարկութիւններ կատարելու, ապա թէ սկսի այդ մեծ գործը:

II.

Բախտը Տուլլոսի առաջ շատ փորձանքներ, շատ արկածներ բերեց. մեծ վտանգներից, ահռելի դէպքերից նա չխուսափեց. միշտ էլ յանդուգն ու վստահ առաջ էր գնում և միշտ էլ բռնկւած կուից յաջող դուրս գալիս:

Երկու տարի էր անցել այն օրից, երբ նա թողեց հայրենի օջախը, հսկայ Լոնդոն քաղաքը: Վերջապէս նա այժմ գտնւում է Աֆրիկայում, էլ-Օբէիդ օազիսում: Օազիսի բնակիչներն էին բեղւիճները— արաբները:

Երկու հանգամանք զրդեցին Տուլլոսին կանգ առնել այդ օազիսում. նախ՝ որ այդ վայրը խիստ նկարչական դիրք ունէր. Տուլլոսը ծնւած էր նկարիչ. բայց նրա նախկին նկարները թոյլ էին, անկենդան, մակերևոյթային: Դեռ դարուցում ուսուցիչները գտել էին նրա մէջ խոշոր տաղանդի սաղմ, որի բացման ու զարգացման համար անհրաժեշտ էր համապատասխան միջավայր: Աֆրիկայի վայրի բնութիւնը աւելի քան նպաստող էր այդ նկատմամբ: Տուլլոսի նկարներն այստեղ խորն էին, բնական, կենդանի ու հմայիչ. նրա տաղանդն իր կատարելութեան հասաւ այս անաղարտ բնութեան ծոցում:

Երկրորդ՝ օազիսը լի էր վայրի գաղաններ-

քով, յատկապէս առիւծներով. իսկ առիւծ որսալն ամենամեծ բաւականութիւնն էր Տուլլոսի համար:

Որսի ժամանակ, ինչպէս և ամբողջ թափառումներ շրջանում, նրա անբաժան ուղեկից օգնականներն էին Յաբուլ շունը, գայլակեր կռած շների ցեղից, և Թօբի անուշով արաբը, որին նա գնել էր արաբական մի շէյխից: Թօբին դեռ պատանի էր. նա՝ ազատելով ստրկական վիճակից՝ շատ շուտով և մեծ սիրով կապեց Տուլլոսի հետ. հաւատարիմ ծառայում էր նրան և սիրում անկեղծ հոգով:

Տուլլոսը արաբների մէջ մեծ անուն հանեց իր քաջագործութիւններով: Նրան կանչում էին «Անհաւատների Առիւծ»:

Քիչ չէր պատահել, որ արաբական ամբողջ գիւղեր՝ սարսափահար վայրի գազանների յարձակումներից՝ դիմում էին Տուլլոսին օգնութեան: Տուլլոսը ոչ ոքի չէր խնայում իր օգնութիւնը և ամենքին փրկում էր վերահաս մահից: Այդ էր պատճառը, որ արաբները թէև ատում էին եւրոպացիներին, բայց հիանում էին Տուլլոսի ասպետ ու վեհ վարմունքից և մեծ ազնաձեռութեամբ ու յարգանքով լսում և հնազանդում նրան:

Առանձին յարգանք ու պատիւ էր վայելում Տուլլոսը շէյխ Սիդի-Բարգաշի մօտ, որ բեզւինների կրօնական ու վարչական պետն էր:

Մի օր Տուլլոսը որսի չգնաց. նստած տա-

նը հօրից նամակի էր սպասում, երկար ժամանակ չէր ստացել. նա անհանգիստ էր: Մի տհաճ նախազգացում պատել էր նրա սիրտը: Որպէսզի փարատէ այդ ճնշող տառորութիւնը, գրիչը վերցրեց, որ շարունակէ բեզւինների կենցաղագրութիւնը:

Այդ պահին Թօբին յայտնեց, որ շէյխ Սիդի-Բարգաշը կանչում է կարևոր գործի համար: Երբ Տուլլոսը մօտեցաւ շէյխի բնակարանին, արաբներին յուզած գտաւ: Պատճառն այն էր, որ արաբական մի այլ ցեղ՝ յայտնի իր կատաղի, աւագակաբարոյ կենցաղով՝ յարձակում էր այդ ցեղի վրայ. անհրաժեշտ էր վտանգի առաջնաւել: Տուլլոսը նախ անհրաժեշտ տեղեկութիւններ հաւաքեց թշնամու և այդ ցեղի ուժերի մասին. ապա, երբ տեսաւ, որ դիմադրութիւնն աւելորդ է, քանի որ թշնամին գերազանց էր և՛ թւով և՛ պատրաստութեամբ, խորհուրդ տւեց շէյխին շուտով հեռանալ այդ տեղից, միանալ այլ ցեղերի հետ և նոր դուրս գալ թշնամու դէմ:

Տուլլոսը, որ քաջ ուսումնասիրել էր արաբական աշխարհը, յատկապէս մահմեդական կրօնը, իր խորհրդի կարևորութիւնը հաստատեց նոյն իսկ Ղուրանի խօսքերով. «Մի՛ գնա մերկ ձեռքերով (անզէն) չար ոսոխի դէմ, նրան ճանապարհ տուր, որ մօտովդ անցնի, և առնելով սուր նիզակը, խոցոտիր նրա կողը»:

Տուլլոսի խորհուրդն ընդունեց ամենքի կողմից: Մինչ այդ, նա յատակի վրայ նկատեց

մի թուղթ, ուր ի միջի այլոց գրած էր. «Տուլլոս Պարկերի ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում»։ Նա վերցրեց այդ թուղթը, որ անգլիական լրագրի մի կտոր էր։ Սուրհանդակը մօտիկ քաղաքից բերել էր իր հետ զանազան իրեր, փաթած թած այդ լրագրներով։

Նա արագ վերադարձաւ իր բնակարանը, հրամայեց Թօբին շտապ լապտերը վառել, որի լոյսի տակ սկսեց կարդալ հետեւեալ յայտարարութիւնը նոյն լրագրում, որ վերցրել էր իր հետ. «Տուլլոս Պարկերի ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում»։

Փնտրում են Տուլլոս Պարկերին, որ տարի ու կէս սրանից առաջ ճանապարհորդութեան է դուրս եկել։ Մեծ անբախտութիւն է պատահել. նրա հայրը, միստեր Անդրէաս Պարկերը, կենդանի թաղւած է։

Դիմել՝ նօտարիուս Վալտեր Ռաբբինգին. Ստիպլ-ստրինգ, 289, Լիվերպուլ»։

«Հօրս բռնել են, ասաց Տուլլոսը, պէտք է հասնել օգնութեան»։ Միւս օրը, արշալոյսին, երբ արաբական ցեղը՝ մօտալուս վտանգի սարսափի տակ՝ թողնում էր իր բնակավայրը և չլուծ հարեանների մօտ, տանելով իր հետ ունեցած-չունեցածը, Տուլլոսն էլ ուղտերի վրայ բարձած իր փոքրիկ գոյքը և ծաբուլ շանը՝ դիմեց դէպի Անգլիա, մնաս բարով ասելով անապատի այդ թշուառ զաւակներին։

Անցաւ ուղիղ մի ամիս։ Գարնանային գեղեցիկ առաւօտ էր, օդը զով, բնութիւնը թարմ, երբ Տուլլոսի կառքը կանգ առաւ նօտարիուս Ռաբբինգի տան առաջ Լիվերպուլ քաղաքում։

Ռաբբինգը սիրով ընդունեց Տուլլոսին, պատմեց դէպքի մասին և յանձնեց նրան հօր կտակը, որ պահուում էր իր մօտ։

Տուլլոսն՝ առնելով կտակը նօտարիուսի ձեռքից՝ սկսեց բարձր կարդալ.

«Թանկագին որդուս իմ կտակը»

«Աստուած տեսնում է իմ սիրտը, և երկինքը գիտէ, որ իմ այս խոստովանութեան մէջ չկայ ոչ մի սուտ, չկայ ոչ մի կեղծ խօսք։ Երդուում եմ, ինչպէս Ամենաբարձրեալի գահի առաջ, ասել ամբողջ ճշմարտութիւնը, ոչինչ չթաքցնել, ոչինչ չաւելացնել։ Այս խոստովանութիւնը չեմ գրում ինձ արդարացնելու համար։ Արդարանալու յոյսս վաղուց եմ կորցրել։ Միայն Աստուած կարող է վերականգնել ճշմարտութիւնը, օգնել ինձ ամենագիշտար գործում, այն է՝ գտնելու իմ փաստաթղթերը, որոնց շնորհիւ իրաւունք կունենամ պարգևներս նայելու մարդկանց աչքերին»։

«Ես գրում եմ բացառապէս իմ աննման որդու համար, որ նա իմանայ ստոյգը իմ կեանքի մասին, որ նրա սրտում չծնեն կասկածներ այդ առթիւ։

«Շա ի բացակայ դատապարտւած եմ ցմահ տաժանակիր աշխատանքի. եթէ մաքուր խղճով կարող եմ ասել, որ արժանի չեմ այդ խիստ պատժին, այնուամենայնիւ չեմ համարձակուում յայտնել, որ իմ կեանքը օրինակելի մաքրութիւն է ունեցել»:

«Իմ կինը գեղեցկուհի էր, ես բախտաւոր հայր էի սքանչելի գաւակի, ունէի լաւ կարողութիւն և պատւաւոր դիրք հասարակութեան մէջ: Եթէ աշխատէի, կարող էի էլ աւելի առաջ գնալ, ընդհանուրի յարգանքը ձեռք բերել: Բայց հէնց պատանեկական հասակից ես ընկայ մարդկանց մի շրջան, որոնց բարոյականը կայուն չէր: Մի ժամանակ ես տարւեցի արշաւախաղերով, ապա նւիրւեցի թղթախաղին, որ ինձ տարաւ դէպի կորուստ»:

«Մի անգամ կնոջիցս ծածուկ գնացի հանքային ջրերը, ուր հաւաքւում էին յայտնի թուղթ խաղացողներ. իջայ մի շքեղ հիւրանոց, և իմ մշտական խաղակցիս հետ միասին բռնեցինք մի սենեակ. նրա անունն էր Յուլիանոս Լիւստոնը: Ծանօթացանք թուղթ խաղացողների հետ և շուտով սկսեցին բորբոքւած խաղերի օրերը»:

Մի երեկոյ խաղը խոշոր ծաւալ ստացաւ, որի ընթացքում խմում էինք շամպանսկի: Յուլիանոսի խաղը յաջող էր. ես չափից աւելի խլմեմ էի և վատ էի խաղում: Իմ և նրա մէջ վէճ ծագեց. նա ինձ վիրաւորեց, ես յարձակւեցի նրա վրայ, եթէ չմիջամտէին միւսները, բանը

կուրի կըհասնէր: Մեզ բաժանեցին և ստիպեցին հաշտւել»:

«Պէտք է ասել, որ այդ ժամանակ սենեակից դուրս գալիս ես սպանացի Յուլիանոսին — կարծեմ, ասել եմ, — սպասիր, անպիտան, սպասիր, ես քեզ կըսպանեմ, անպայման կըսպանեմ»:

«Այդ երեկ լսել էր ծառան, որը գոնէ դատարանում այդպիսի ցուցմունք էր տւել»:

«Շա նորից մտայ նրանց մօտ և շարունակեցի խաղալ»:

«Իմ բնաւորութիւնը շատ խաղաղ է. ճիշտ է, շուտ եմ տաքանում, բայց շուտ էլ տեղի եմ տալիս: Յուլիանոսի հետ միասին թողինք խաղը, դարձանք մեր սենեակը. ես կատարեալ հանգիստ էի. խօսեցի նրա հետ: Երկու խօսք բաւական էր, որ մենք բոլորովին հաշտւէինք: Յուլիանոսը մեծահոգի և բացսիրտ մարդ էր. տարած փողերից մի բան էլ նոյնիսկ ինձ տւաւ: Մենք նոյնիսկ ծիծաղեցինք, յիշելով մեր անմիտ վէճը»:

«Լաւ յիշում եմ, Յուլիանոսը նոյնիսկ ինձ զգուշացրեց խաղի ժամանակ չխմել շամպանսկի, որ վատ է ազդում ինձ վրայ, որովհետեւ հասարակ թիւրիմացութիւնից կարող է մեծ բան ծագել»:

«Շուտով քնեցինք: Լուսաբացին ես զարթնեցի. գլուխս սարսափելի ցաւում էր: Շատ ծարաւ էի, սենեակը ցուրտ էր, չէին ուզում

վեր կենալ, զրա համար ուղեցի ձայն տալ Յու-
լիանոսին, որ ինձ ջուր տայ: Նա ձայն չէր տա-
լիս. այդ տարօրինակ թւաց ինձ: Վեր թռայ ան-
կողնուց և մօտեցայ նրա մահճակալին: Արիւնս
սառեց երակներին մէջ. նրա մարմինը կիսա-
մերկ՝ խողխողւած էր բազմաթիւ վերքերով,
ծածկւած արիւնով. կտրւած էր և կոկորդը:

«Մազերս բիզ-բիզ կանգնեցին: Կայծակի
արագութեամբ այն միտքն արթնացաւ, թէ ինձ կը
մեղադրեն այդ պազանութեան համար:

«Ժամանակ չունէի երկար մտածելու, գու-
ցէ կարողանայի այլ ելք գտնել: Պէտք է աղմուկ
բարձրացնէի, իմաց տուի այդ մասին: Գուցէ
իշխանութիւնը կըզանէր իսկական յանցաւորին,
Յուլիանոսի սպանողին:

«Մեծ էր երկիւղը, որ զգացի այդ րոպէին.
կորցրի հաւասարակշռութիւնս և անընդունակ
զարձայ մտածելու, խորհելու և կշռելու իմ
վարմունքն ու նրա հետեանքները:

«Ինքնապաշտպանութեան բնագոյր, այդ գա-
զանական բնագանդը ստիպում էր ինձ փախչել,
և ես փախայ:

«Ծածուկ մտայ Լոնդոն և փող վերցնելով
հետս անցայ Անգլիայի մայր ցամաքը:

«Սարսուռով էի կարելում անգլիական թեր-
թերը, որ նւիրում էին ահագին էջեր Յուլիա-
նոսի սպանութեան: Չարագործը տարել էր Յու-
լիանոսի ամբողջ գումարը: Իշխանութեան ձեռք

ստած բոլոր միջոցները, մարդասպանին գտնե-
լու՝ անյաջող անցան:

«Որովհետեւ ես փախել էի նոյն սենեակից,
ուր սպանւած էր Յուլիանոսը, բնականաբար կաս-
կածն ինձ վրայ էր ընկել: Ինձ անւանում էին
մարդասպան, կողոպտիչ, չարագործ:

«Մի քանի ժամանակից յետոյ դատարանը
վճիռ կայացրեց և դատապարտեց ինձ իմ բացա-
կայութեամբ ցմահ տաժանակիր աշխատանքի,
համարելով յանցաւոր այդ սպանութեան մէջ,
որ կատարւած էր շահի զրդումով:

«Վերջապէս անկարելի էր. ես իմ ձեռքով
փորեցի իմ ճանապարհը, իմ խելքով յանցաւոր
ցոյց տւի ինձ. արդարանալու ոչ մի միջոց չու-
նէի, սև էի ամենամութ գոյնով: Այդ պահից
սկսեցին իմ թափառումները,

✱ Խեղճ կինս չկարողացաւ տանել դժբախ-
տութեան այդ ծանր հարւածը, որ հասաւ մեր
ընտանիքին, և գերեզման իջաւ ջարդած սրը-
տով: Նա ասում էր, որ ինձ մեղաւոր չի ճա-
նաչում, բայց վախենում եմ—նա սառն հող
մտաւ ծանր կասկածների ցանցում:

«Վիշաք կրծում էր հոգիս և մղում երկրից
երկիր, վերջապէս փողս վերջացաւ: Գրեցի այդ
մասին ազգականներին և ստացայ մի գումար,
որով ճանապարհ ընկայ գէպի Հարաւային Աֆ-
րիկայ ոսկի փնտրելու:

«Այդտեղ ծանօթացայ Գասպար Ֆիկս տ-
նունով մի արկածախնդիր զւիցերացու հետ:

«Ահա նրա կեանքի պատմութիւնը. երեսուն տարի նա ժընեռում դործակատարի պաշտօն էր կատարել մի մեծ խանութում: Փոքրիկ ժառանգութիւն ստանալով՝ թողել էր ծառայութիւնը: Այդ օրերին Եւրոպայից ահազին քանակութեամբ մարդիկ էին գնում Հարաւային Աֆրիկա. այն լուրն էր տարածւել, թէ Աֆրիկայի դաշտերը լի են ոսկու հանքերով: Գասպարի դըլուխը պտոյտ էր գալիս առասպելական այդ պատմութիւններից, որ վերջապէս նրան էլ քաշել էին այնտեղ:

«Բախտը չէր ժպտացել նրան. եղած կարողութիւնն էլ հալւել էր. վերջին կողէկներն էին մնացել, երբ նա միացաւ ինձ հետ:

«Որոշեցինք և անցանք «Մատաբէլէ» կոչւած ցեղի երկիրը, ուր լուրերի համաձայն հարստութիւն շատ պէտք է լինէր. այդ երկիրը համարեա անմատչելի էր, չուսումնասիրւած, ժողովուրդը վայրենի և խիստ կատաղի:

«Մեզ յաջողեց զանազան ֆոկլօրներով թիւններով ու խեղկատակութիւններով զբաւել այդ ցեղի իշխանաւորի, Բօլուկվանի համակրանքը:

«Յենւելով Բօլուկվանի աջակցութեան վրայ՝ մենք բաւական հեշտ ու արագ գտանք ոսկու հարուստ բովեր, հանքեր: Թւում էր, որ կատարեալ բախտաւոր էինք. բայց այդ բախտը օդը ցնդեց:

«Հէնց նոր էինք սկսել պեղումը, երբ Բօ-

լուկվանը, այդ արիւնարբու բռնակալը, որ համարեա մարդակեր էր, բարկացաւ մեզ վրայ, չգիտեմ ինչու, և ապտակեց Գասպարին: Այս ինքնասէր զւիցերացին չհամբերեց և բռնեցքի մի հարւածով զորեց նրան գետին:

«Մեզ բռնեցին և մի հոր ձգեցին, որ ծածկւած էր եղեգնով: Բօլուկվանը դատապարտեց մեզ, ի հարկէ, մահւան:

«Մենք չէինք կարող, անշուշտ, հաշտւել այդ դրութեան հետ և զոհւել նեղրիտանական բռնակալի քմահաճոյքին. աշխատում և փորձում էինք մի կերպ ազատւել, որ յաջողեց մեզ, թէ ինչպէս, պատմեմ մանրամասն, որ շատ կարեւոր է և պատմութեանս էութիւնն է կազմում»:

IV.

«Այդ սև բռնակալը, կատաղի Բօլուկվանը, այսպիսի սովորութիւն ունէր. բոլոր իր կարծած յանցաւորներին հաւաքում էր և որոշ օր, որ կոչւում էր «Արեան տօն», կրօնական հանդէսների ժամանակ բոլորին միասին զոհ էր բերում իր կռուքերին:

«Մեր բախտից հետեեալ «Արեան տօնը» կատարւելու էր երկու շաբաթից յետոյ: Մեզ թողին նոյն հորի մէջ, կերակրում էին, բայց և խիստ հսկում:

«Մեր գերութեան երրորդ, թէ չորրորդ օրը Բօլուկվանը դուրս եկաւ ղիտելու իր գործը:

Նա պատրաստուում էր կատարելու պատժիչ արշաւ իր ապստամբած գիւղերից մէկի վրայ: Զօրքը դիտելիս հրապարակի վրայ դրած էր մի տակառ վառօդ: Պատահաբար մօտակայ խարոյկից, ուր պատուաւոր հիւրերին հիւրասիրելու համար մի ամբողջ եզ էր խորովուում, կայծեր ցրւեցին և ընկան ի միջի այլոց այդ տակառը, որը պայթեց և մեծ աւերում առաջացրեց. այդ պայթումին զոհ գնացին մի քանի նեղրեր և քանդւեցին մօտակայ խրճիթները: Աւերումը հասաւ և մեր հոր-բանտին. սրա կտուրի կէսը վերցրեց մէջ տեղից: «Միւս օրը առաւօտեան ես նըկատեցի, որ մեր բանտի պատն ևս խախտել էր, ճեղքւած տւել. մի քանի քարեր դուրս էին ցցւել: Հասարակ հետաքրքրութեամբ ես ձեռք տւի այդ քարերին, որոնք փուլ եկան և քիչ էր մնում, որ ջարդէին Գասպարի դուխը, որը պառկած էր պատի տակը:

«Նայեցի ճեղքւածքից և նկատեցի միւս կողմում աղօտ լոյս: Այն միտքը, թէ կարող էինք այդ ճեղքւածքով դուրս գալ ու փախչել, դրդեց ինձ սողալ դրա միջով և տեսնել, թէ ուր է տանում այդ լոյսը:

«Մեծ էր զարմանքս, երբ պատի միջով անցայ ու գտայ ինձ մի բարանձաւում, որի մէջ տեղում բարձրանում էր մի այլանդակ, ամբողջովին դեղին մետաղից ձուլած մի կուռք. նա զարդարւած էր թանկագին քարերով և ցոլում

էր անսովոր փայլով: Աչք էին ծակում խոշոր ալմաստները:

«Ապշացած յետ դարձայ Գասպարի մօտ և պատմեցի նրան. նա ևս անցաւ քարանձաւը, բայց կայծակնահար յետ դարձաւ, ահաբեկւած կանչելով. — օձեր, օձեր: Յիրաւի Ոսկէ Կուռքի քարանձաւը լի էր թունաւոր օձերով, որ ես չէի նկատել: Այժմ յիշեցի, թէ Բօլուկվանի պալատում գոյութիւն ունի քրմերի մի դասակարգ, որի պարտականութիւնն է կատարել Ոսկէ Օձի գաղտնի պաշտամունքը, թէ այդ պաշտամունքի գլխաւոր տաճարը գտնուում է նեղրերի բռնակալի նստավայրում, ուրեմն մենք կոյր դէպքի բերմունքով այդ տաճարումն էինք գտնուում, այսինքն քարանձաւում. այդտեղից քրմերը կրօնական տօներին դուրս են տանում Ոսկէ Կուռքը և հանդէս կատարում:

«Տեղացի բնակիչները վախենում էին մօտենալ տաճարին, ուր կային թունաւոր «Սուրբ» օձեր: Աւանդութիւնն ասում էր, որ ամեն մի քրմի մահից յետոյ, որը հաւատարիմ ծառայել է աստուածութեան, նրա հոգին անցնում է այդ տաճարի օձերից մէկին, որպէսզի հազարաւոր տարիների ընթացքում պաշտպանէ տաճարն անսուրբ արարածներից:

«Յիշեցի, որ քրմերը այդ օձերի հետ շատ մտերիմ էին: Տգէտ և մոլեռանդ նեղրերը այդ երևոյթին տալիս էին միտքական բացատրութիւններ: Ես, ի հարկէ, չէի կարող հա-

ւատալ և իսկոյն գլխի ընկալ, որ այդ օձերի ա-
տամները հանում են քրմերը և ապա թողնում
քարանձաւում:

«Այն միտքը, թէ մենք ոչ միայն կարող
էինք ազատել քարանձաւի միջով, այլ և տի-
րանալ Ոսկէ Կուռքի ամբողջ հարստութեան, հա-
մարձակութիւն տւեց ինձ նորից անցնել քա-
րանձաւը և սկսել այդ ձեռնարկութիւնը: Բայց
նախ պէտք էր փրկել, արդեօք զո՞ւրկ են օձերը
թունաւոր ատամներից և անմիտ:

«Բախտը ինքը մեզ օգնութեան եկաւ: Այդ
ժամանակ մի օձ պատի ձեղքով սողաց դէպի
մեզ. ես սպանեցի նրան և նայեցի բերանը.
թունաւոր ատամ չկար: Անցայ քարանձաւը. որ-
պէսզի կատարեալ ապահով լինեմ օձերի կող-
մից մի փորձ էլ արի. այս անգամ բաւական
ճարպիկ կերպով բռնեցի մի կենդանի օձի վզից և
բաց արի բերանը: Թունաւոր ատամները նոր էին
հանել. նրանց տեղը փոս էր և վէրքը դեռ չէր լա-
ւացել: Իմ ենթագրութիւնը օձերի անվտանգ լի-
նելու մասին ճշտեց: —

«Մեծ դժւարութեամբ ինձ յաջողեց հա-
մոգել Գասպարին, թէ օձերն անմիտ չեն:
Վերջապէս նա ևս համոզեց և մի օրից յետոյ
մենք փախանք Բօլուկվանի քաղաքից:

«Որովհետեւ երգել եմ միշտ ճշմարիտն ա-
սել, պէտք է խոստովանեմ, որ մենք թալանե-
ցինք Ոսկէ Կուռքը, նրա ամբողջ գանձը վերց-
րինք մեզ հետ, մեծ մասամբ թանկագին քա-

րեր. ալմաստ, տապաղիոն, սուտակ, և արեակն.
առանք հետներս նաև ոսկու մի քանի կտոր-
ներ. ամենապակաս գնով այդ ամենն արժէր
250 միլիոն ռուբլի:

«Յաջողութեամբ հասանք եւրոպական գա-
ղութները, ուր կատարեալ ապահով զգացինք
մեզ: Ոսկու կտորները ծախեցինք մեծ գու-
մարներով. նոյնպէս յաջողեց խոշոր գումար-
ներ ստանալ մեր գտած հանքատեղերի համար:
Այդ գումարները՝ բացի ճանապարհի հարկաւոր
ծախքերից, եւրոպական բանկերի աֆրիկական
տեղային բաժանմունքների միջոցով տեղափո-
խեցինք եւրոպա:

«Մնում էին թանկագին քարերը, որ չէր
կարելի միանգամից շուկայ դուրս բերել, փողի
վերածել, մէկ՝ որ դրանց գինը կընկնէր, երկ-
րորդ՝ պակաս վտանգ չէին ներկայացնում չա-
րագործ աւազակները, արկածախնդիր մարդիկ
որոնց թիւը քիչ չէր Հարաւային Աֆրիկայում
այդ ժամանակներ:

«Որոշեցինք, ի հարկէ, անցնել եւրոպա: Կաս-
կաճների և յարձակումների տեղիք չտալու, կա-
տարեալ ապահով ճանապարհորդելու համար մեզ
անւանեցինք բնագէտներ. իսկ մեր գանձը լըց-
րինք երկու պողպատէ սնդուկների մէջ, փակե-
ցինք ամուր փականքներով և յայտարարում
էինք, ուր առիթ էր լինում, թէ հանքաբանա-
կան ժողովածու ենք տանում Լոնդոնի Մուզէյի
համար:

X «Երբ հասանք Ովկիանոսի ափը, Օրօնդէս ապրանքատար շոգենաւը ուղևորւում էր Լիվերպուլ, Համաձայնեցինք պնալ այդ նաւով, ուր կային բացի մեզանից էլի վեց հոգի, դրանցից մէկը, ասացին, հիւանդ էր, անունն Սլըրէխտ, միւսը քարոզիչ էր՝ Մարկվարտ անունով:

«Առաջին օրը նաւի մէջ մանգալիս՝ հիւանդն աչքովս ընկաւ. ինձ թւաց, որ նա կարծես շրփոթւեց, կուչ եկաւ ինձ տեսնելիս ու խոյս տւեց հանդիպումից:

«Երկրորդ օրը, երբ դուրս եկայ տախտակամածի վրայ ծխելու, այնտեղ ոչ ոք չկար. յանկարծ իմ դիմաց դուրս եկաւ այդ հիւանդը, որ նման էր աւելի սուերի, քան կենդանի մարդու: Նա մօտեցաւ ինձ և խիստ դժւարութեամբ հազալով, որի ժամանակ նա չարաչար տանջւում էր, ասաց. — Ինձ չէք ճանաչում:

«Ես բացասական պատասխան տւի, դժգոհ տոնով:

«Սպասեցէք, — շշնջաց նա՝ վախկոտ հայեացք ձգելով չորս կողմը, կարծես երկիւղ էր կրում, որ կարող են լսել: — Ես ձեզ ճանաչում եմ:

— Դուք ինձ ճանաչում էք — վախեցած կրկնեցի ես:

— Այո, ձեզ ասում են Անդրէաս Պարկեր, բայց ձեր իսկական անունն է Առնոլդ Լիթլէյ, սրանից վեց տարի առաջ դատապարտւած

էք տաժանակիր աշխատանքի: Տեսնում եմ, որ վախենում էք:

«Ես իրօք սարսափահար էի եղել, կարծես կայծակ խփեց իմ գլխին. այսքան տարի դեռ ինձ ոչ ոք չէր ճանաչել. երբ ես այսպէս հարստացած դառնում էի հայրենիք, դժբախտութիւնը, ինձ թւաց, նորից փաթաթւում էր ոտքերիս:

— Մի վախենաք, ես գիտեմ, որ դուք մեղաւոր չէք այդ դործի մէջ: Լաւ նայեցէք ինձ, պէտք է, որ ճանաչէք:

«Ուշի-ուշով նայեցի հիւանդի դէմքին լամպերի աղօտ լոյսի տակ. կարծես ծանօթ դէմք էր, բայց չէի կարող յիշել, թէ որտեղ եմ տեսել և ով է նա:

«— Ես Վիկտոր Սլըրէխտն եմ. յիշում էք այն անիծած գիշերը, որ միասին թուղթ էինք խաղում: Նոյն գիշերը ես սպանեցի Լիւստօունին և ոչ թէ դուք. թէ ինչո՞ւ և ի՞նչպէս, համբերեցէք պատմեմ:

«Նա սկսեց հաղալ ու հեալ, և խօսում էր մեծ դժւարութեամբ:

— Ես բանկերից մէկում գանձապահի պաշտօն ունէի, շարունակեց Սլըրէխտը. վայելում էի բանկիրներին կատարեալ վստահութիւնը և խոշոր գումարներ կային իմ կարգադրութեան տակ:

«Պատահական մի սխալ հաշիւ ձգեց ինձ կորստեան գիրկը. բանկը իմ պատճառով փլաս

կրեց, թէև փնտրեալ համեմատաբար այնքան էլ մեծ չէր. ես միջոց չունէի բանկի փնտրեալ ծածկելու: Ահամայ այն միտքը ծագեց, թէ եթէ խաղամ, կարող եմ տանել, կըծածկեմ բանկին իմ հասցրած փնտրեալ, ապա նորից կըսկսեմ իմ մաքուր կեանքը:

«Սաղի համար, հասկանալի է, պէտք է օգտուէի դարձեալ նոյն բանկի գանձարկղից, որին իմ անգղուշութիւնն արդէն որոշ վէրք էր հասցրել: Օրէցօր ես տարւում էի խաղի մէջ, բանկի գումարները իմ ձեռքով հալւում էին ու չքանում: Մի անգամ միայն ես տարայ խաղը. պակասում էր մի հարիւր ուրբի, որ բանկի փողերը բոլորը լրացնէի: Այդ ժամանակ պատահեցի ձեզ: Դուք և Լիւստօունը բորբոքւած խաղեր էիք կազմակերպում. չգրաւել չէր կարելի: Մի շաբաթեայ ընթացքում դարձեալ տարւեցի բոլորը:

«Որպէսզի միանգամից ուղղեմ գործս՝ բանկից վերցրի այս անգամ տասը հազար ուրբի. երեսկայեցէք, այնքան հաւատարմութիւն ունէի, որ ոչ ոք ոչինչ չէր նկատում: Այդ գումարով խաղակոխ սկսեցի Լիւստօունի հետ. յիշում էի այն վերջին չարախնդաց գիշերը:

«Երկու ժամեայ մէջ ինձ մօտ մնաց միայն հարիւր ուրբի: Վճռեցի ինքնասպանութիւն գործել. բայց յետոյ... յետոյ չարութիւնը բորբոքւեց իմ սրտում. չէ որ Լիւստօունը պլոկեց ինձ. այդ հսկայ գումարը նա տարաւ: Կատարեալ

գժւած էի: Նոյն գիշերը որոշեցի մտնել Լիւստօունի մօտ, պատմել նրան, որ այդ փողերը իմը չեն, այլ բանկից ծածուկ վերցրած, յայտնել, որ ունեմ ընտանիք, երեխաներ, որ ինձ դատ ու բանտ են սպառնում, պատմել ու աղաչել, որ փողերը յետ տայ:

«Եկայ ձեր սենեակի դուռը բաղխեցի, ձայն չլսեց. պատահաբար հրեցի դուռը, որը բացւեց և ես ներս մտայ: Տեսայ ձեզ Լիթէլ, դուք հարբած էիք և թունդ խորմփում, ոչ մի աղմուկ ձեզ չէր կարող զարթեցնել:

«Լիւստօունն էլ խորը քնած էր: Արիւնը թռաւ գլուխս, աչքերս մթնեցին. մօտեցայ նրան և գրպանի դանակով սկսեցի անվերջ հարւածներ տալ: Կարծեմ հէնց առաջին հարւածով սպանեցի նրան, բայց խելագարւած շարունակ ծակծկում ու կտրտում էի նրան...

«Ապա քիչ ուշքի եկայ, սեղանի վրայից վերցրի բոլոր փողը, այդ օտարի, անիծւած փողն ու դուրս եկայ: Էլ ինչ պատմեմ, փողը թաղեցի պարտիզում, դարձայ իմ սենեակը:

«Առաւօտեան հիւրանոցը իրարանցման մէջ էր. ծառաներն այլայլւած էին. Լիւստօունը սպանւած էր. դուք փախել էիք: Ինձ վրայ ոչ մի կասկած չտարան, որովհետև ոչ ոք ոչինչ չէր տեսել:

«Ես փողը մտցրի բանկը, ինչպէս վերցրել էի, թողի թղթախաղը և սկսեցի իմ սովորական աշխատանքը:

«Բայց բախտը ձեր փոխարէն ինձնից վրէժ
լուծեց. որդիս խեղդւեց ջրի մէջ. աղջիկս քս-
պանւեց վիրահատի դանակով. վշտից կիսն խե-
լագարւեց: Ես էլ սկսեցի հիւժուել ու մաշուել,
կարծես թունաւորւած լինէի. գիշեր ցերեկ դա-
դար չէի առնում, հանգիստ չունէի, չըգիտէի,
ինչ է քունը. Լիւստօունի սաւերը հալածում
էր ինձ. չէի կարողանում գտնել մի անկիւն, որ
նա չհետեւէր ինձ, ուր ես մոռացութեան տըր-
ւէի: Թողեցի ծառայութիւնս ու սկսեցի երկրից
երկիր թափառել:

«Գիտէ՞ք ինչու:

«Ձեզ էի փնտռում, Լիթէլ! լսել էի, որ
գտնւում էիք Աֆրիկայում, գիտէի, որ կեղծ ա-
նունով էք ապրում: Ուզում էի գտնել ձեզ և
զղջալ: Ուզում էի հարցնել, թէ ինչպէս պէտք
է վարւիք ինձ հետ: Եթէ ցանկայիք, ես գնդա-
կահար կանէի ինձ ձեր աչքերի առաջ, որ մա-
հով կարողանայի մաքրել իմ դաժան յանցանքը:

«Եթէ ցանկանայիք, որ ես դիմէի իշխանու-
թեան և խոստովանէի ամենը, կը կատարէի...

«Վերջապէս գտայ Ձեզ:

«Նա լուեց. մի քանի բոպէից յետոյ խընդ-
րեց, որ ես օգնեմ նրան նաւասենեակը գնալու:

«Վատ եմ զգում ինձ, թուլացայ: Աղմուկ
մի հանէք, ասաց նա, վաղը ամեն բան կանեմ.
այո, ամեն բան կանեմ:

«Նա կատարեց իր խօսքը. միւս օրը տե-
սակցեց նաւապետի հետ. պատմեց նրան ամե-

նը, նոյնը կրկնեց չորս վկաների, այն է Գաս-
պարի, Նաւապետի, քարոզիչ Մարկվարտի և մի
ուրիշի ներկայութեամբ, խնդրեց զրի առնել և
թուղթը իր ու չորս վկաների ստորագրութեամբ
ինձ յանձնեց:

«Այդպիսով իմ անմեղութեան իսկական
փաստաթուղթը ձեռքս ընկաւ: Փրկւած էր իմ
պատիւը. ազատ կարող էի հայրենիք վերադառ-
նալ: Ուրախութեանս չափ չկար:

«Բախտի անիւն էլի շուռ եկաւ: Ծովում
փոթորիկ բարձրացաւ, որի առաջին զոհն եղաւ
թշւառ Ալբրեխտը, որի թոյլ կազմածքը չէր
կարող տանել հախուռն տարերքի կատաղի կոիւր:

Փաթաթեցին նրա մարմինը կտաւով և ձգե-
ցին ջուրը.

Մեր վիճակն էլ լուսաւոր չէր. նաւը ջարդ
ու փշուր էր լինում գոռ ալիքներից և արդէն
մի քանի մասեր կորցրել էր:

«Հասաւ ժամը, երբ նաւի վրայ վտանգա-
ւոր էր մնալ: Նաւապետը կարգադրեց թողնել
շողենաւը և անցնել մակոյկները, որ գուցէ կա-
րողանան մի կերպ ափ հասնել. բայց չվերցնել
իրենց հետ ոչ մի իր, նոյն իսկ ջուր:

«Ես ստիպւած եղայ յայտնելու նրան մեր
գաղտնիքը, մեր հարստութեան մասին, որ տա-
նում էինք հետներս: Նա չզիջեց արկղները մա-
կոյկ տանել. բարկացաւ, ասելով, որ իր ծառա-
յողների կեանքը չի փոխի ամբողջ երկրագնդի
հարստութեան հետ:

«Բաժանել այդ անթիւ գանձից շատ դրժ-
ւար էր իմ և Գասպարի համար: Չգիտեմ ինչ
քամի էր սր փչեց խելքներին, և մենք վճռեցինք
մնալ շոգենաւում: Նրանք գնացին մակոյկնե-
րով: Մենք կանգնած նաւի կողքին՝ դիտում
էինք, թէ ինչպէս մակոյկները տաշեղի նման
ծփում էին ծովի ալեծածան մակերևոյթին: Վեր-
ջապէս կորած մեր աչքից... Իսկ շոգենաւը կա-
մաց-կամաց թեքւում էր ու օրօրւում: Անցաւ
բաւական ժամանակ, նա գնում էր հոսանքի հետ,
բայց չէր սուզւում: Թէ ինչ էր պատճառը, չէինք
հասկանում: Կարելի էր ենթադրել, որ անցքե-
րը մի կերպ փակւել էին նաւի խորքում և այն-
տեղի օդը պահում էր ջրի երեսին:

«Այդպիսով շոգենաւը մօտ վաթսուհի օր
մնաց ջրի երեսին և գնում էր հոսանքի ընթաց-
քով: Մենք ոչ մի բանի կարիք չունէինք. թէ
ջուրը և թէ ուտելիքը առատ էր նաւում:

«Վաթսուհիներկուերորդ օրը հասանք մի
կղզու, ես հաշւեցի, որ մի քանի վերստ հեռու
ենք Աւստրալիայի արևմտեան ափից. այդ փոք-
րիկ կղզին չէր նշանակւած քարտեզի վրայ, որ
կախած էր նաւապետի սենեակի պատից:

«Միւս օրը Օրօնդէսը նստաւ ծանծաղուկ
աւազի վրայ. պէտք էր ուրեմն նաւը թողնել և
մի կերպ ափ հասնել: Նաւի տախտակներից մի
կերպ կապկպելով շինեցինք լաստ, արկղները
դրինք լաստի վրայ ու դիմեցինք դէպի ափ:

«Ներկար չգնացինք, ալիքը խփեց լաստը մի

քարի: Լաստը երկու մասի բաժանւեց. ես մի
արկղի հետ մնացի լաստի մի կտորի վրայ. և երբ
նայեցի Գասպարին, տեսայ նա իր արկղի հետ
սուզում էր ջրի մէջ:

«Ազատիր, խեղդւում եմ,—կանչում էր
նա: Ես ինչպէս կարող էի նրան աղատել: Մին-
չև լաստը դարձրի դէպի նրա կողմը, նա ան-
յայտացաւ ջրի տակ. երկար պտոյտ էի գալիս
այնտեղ իմ շուրջը, ուր Գասպարը կուլ գնաց:
Վերջապէս վհատ սրտով շարունակեցի թիավա-
րել դէպի առաջ:

«Թէ որքան գնացի, չգիտեմ. կատաղի ա-
լիքը ինձ էլ բռնեց. սկսեց կեանքի և մահու
կռիւր. վերջապէս ուշքս գնաց... Երբ ուշքի ե-
կայ, տեսայ, որ ընկած եմ ծովափի աւազի վը-
րայ. ինձնից քիչ հեռու կիսաթաղ աւազի մէջ
ցոլում էր արկղը:

«Կղզին զուրկ էր համարեա բուսականու-
թիւնից. ժայռերի կոյտ էր ներկայացնում. ապ-
րել այդ տեղ երկար չէր կարելի: Հեռանալ կա-
րելի էր միայն լաստով, քանի որ ուրիշ միջոց
չկար: Կացինս, որ միշտ պահում էի գօտումս,
ազատւել էր ինձ հետ: Եղած մացառութեան-
րից մէկ լաստ շինեցի:

«Մնում էր արկղի հարցը. ես չէի ափսո-
սում նրա միջի գանձի համար, ցաւն այն էր,
որ այնտեղ էի դրել Ալբերխտի խոստովանու-
թիւնը և նաւապետի կազմած արձանագրութիւ-
նը Ալբերխտի մահւան մասին, իմ անմեղութեան

փաստաթղթերը: Բանալին փոթորկի ժամանակ
կորցրել էի: Կացնով ու քարով որքան խփեցի՝
արկղը, որ պողպատից էր, շարժել չկարողացայ:
Անճարացած մի քարանձաւում բաւական խոր
փոս փորեցի, արկղը թողեցի այնտեղ. քարան-
ձաւի պատի վրայ, որպէս նշան, նկարեցի կա-
ցին:

«Ապա լաստ նստելով դիմեցի դէպի Եւրո-
պա: Այժմ դիտես, իմ անգլին որդի, թէ ինչպէս
եմ ապրում. կեղծ անւան տակ պահում եմ իմ
գոյութիւնը:

«Դու իրաւամբ կը հարցնես, թէ ի՞նչու չը-
գնացի գանձի և, որ գլխաւորն է, իմ փաստա-
թղթերի յետևից. փողի, ինչպէս տեսնում ես,
կարիք չունէի և չունիմ. բայց որքան անհրա-
ժեշտ են այն թղթերը...

«Պատասխանեմ քեզ. այն ամենը, այն բո-
լոր անցքերը, որ եկան ու անցան իմ գլխով՝
մեռցրին եռանդս, քայքայեցին առողջութիւնս:
Ես թուլացել, ուժաստատ էի եղել, դնրձել երե-
խայ: Ես կատարեալ ջարդւած էի:

«Լաւ գիտակցում էի, էլի նման մի դէպք,
մի արկած, իմ ուղեղը կը դադարէր գործելուց.
ես կանգնած էի խելագարութեան շէմքին:

«Իմ կազմածքը պահանջում էր՝ տեսնու-
հանգստութիւն, կատարեալ բժշկութիւն:

«Նորից սկսել թափառումների շրջանը, նա-
ւել կատարի ովկիանոսի վրայ, տանել զանազան
երկրների դաժան կլիմաները, ենթարկւել հա-

Վար ու մի զրկանքի, ո՞հ, վեր էր իմ ուժից:
Վախում էի, որ կը մեռնեմ, չկատարած մտա-
ծածս. դատապարտութեան անարգանքի սև բի-
ծը յաւէտ կը մնար իմ անւան վրայ, գերեզման
կիջնէի որպէս տաժանակիր յանցաւոր:

«Հայրենիք գալով՝ ես մտածեցի պատքա-
տել այդ մեծ ծրագիրը, որ դու գլուխ բերես: Դու
դես փոքր էիր, 11 տարեկան երեխայ: Այդ հա-
տկում անողուտ կը լինէր լցնել քո՝ գլուխը
պատմածքներով, առասպելական հարստութիւն-
ների մասին. դու չէիր հասկանայ ինձ:

«Ես սպասում էի, որ դու մեծանայիր: Մը-
տադիր էի ամբողջ զազանիքը բաց անել քո ա-
ռաջ, երբ հասակդ կ'աճնէիր: Այդպէս ձգձգում
էի օրէցօր, վախենում էի ասել:

«Այդ զանգաղկոտութեան համար այս ծա-
նրը պատիժն եմ կրում. զազանիքը բացւեց ա-
ռանց իմ գիտութեան, որի մի մասն արդէն ի-
մացել ես ուրիշներից:

«Այժմ այս է իմ կտակը քեզ. գնա Աւս-
տրալիա, կը գտնես այն կղզին, որ տեղացիները
Բօխամբիք անունն են տալիս. ընկած է այն 113⁰
երկարութեան և 24⁰ լայնութեան վրայ: Ծովա-
փից մօտ հարիւր քայլ հեռու ամենամեծ նա-
ւահանգստի դիմաց գտնում է այն քարայրը,
ուր թաղել եմ արկղը: Քարայրի մուտքի վրա-
յից կախւած ժայռի մոխրագոյն երեսը խճրճ-
ւած է սև գծերով, որ կտրծես աղաւաղւած զը-
րութիւն լինի: Քարայրի բնորոշ կողմն այն է,

որ նա ձգուում է արևմուտքից արևելք. ներսի պատի վրայ, ինչպէս ասացի, նկարել եմ կացին:

«Աւելացնեմ և այն, որ Աֆրիկայից հեռանալիս մի քանի անգին քարեր կարեցի դառնու մէջ, որից երբէք չեմ բաժանուել: Այդ քարերը ծախելով հասայ հայրենիք: Դրանցից մի քանիսը մնաց մօտս: Մաքուր ոսկուց լուսանկարի շրջանակ շինել տւի մօրդ պատկերի համար և շրջանակը զարդարեցի այդ բրիլլիանտներով, սուտակներով ու տպագիրոններով: Ուխտ եմ դնում քեզ վրայ, երբէք չբաժանուես այդ, ինձ համար նւիրական մասունքից:

«Ես քեզ թողնում եմ բաւական մեծ կարողութիւն, իմ անգին զաւակ, միակ ժառանգս, որ կըբաւէ քեզ թէ լայն ապրելու և թէ գլուխ բերելու իմ կտակը: Իրօք հարկաւոր չէր գնալ այն գանձի յետևից, առանց այն միլիոնների էլ դու կարող ես լաւ ապրել: Այդ միլիոնները բախտաւորութիւն չեն բերէ. բայց թղթերը, թղթերը...

«Եթէ ես անձամբ չկաթողացայ, իմ ընկեր և հաւատարմատար, նոտարիոս Ռուբենդը կը յանձնէ քեզ այս կտակը. այդ կըլինի նշան, որ ես կամ մեռել եմ, կամ կենդանի, բայց... բայց թաղած եմ աքսորանքի մէջ:

«Արա, վարւի՛ր, ինչպէս քո խիղճը կըթելադրէ քեզ: Թող երկիրն օրհնէ քեզ, իմ ուղի, ամէն»:

V.

Այդ օրից անցել էր արդէն կէս տարի, երբ Տուլլոս Մարկոսը ձեռնարկեց հօր կտակը գլուխ բերելու: Մինչ այդ նա ի հարկէ երկու անգամ գնացել էր հօրը տեսնելու, որ բանտի մէջ անպարտ տառապում էր:

Գործի յաջողութեան համար նա իր հետ վերցրեց Աւստրալիայի կեանքին ու պայմաններին քաջ ծանօթ մարդկանց, հմուտ նաւավարներ:

Մի խօսքով, ոչինչ չէր խնայել, ոչ փող և ոչ անձնական եռանդ, գործի յաջող ելքի համար:

Բայց կարծես, բախտին հաճելի չէր, որ Լիթէլի ընտանիքը հեշտութեամբ կարողանայ դժբախտութիւններից շունչ քաշէ, որ արդարութիւնը շուտով երևան գայ: Ճանապարհին Փրանսիական այն նաւը, որով գնում էր Տուլլոսը իր մարդկանցով Աւստրալիա, Լամանշ նեղուցում ընդհարւեց անգլիական զրահակիր նաւին ու խորտակեց: Ճանապարհորդների կէս մասը զոհ գնաց այդ չարաբախտ դէպքին: Սեղգաւածները մէջն էին և Տուլլոսի հմուտ նաւավարները:

Դա մեծ կորուստ էր Տուլլոսի համար: Նա մեծ դժւարութեամբ, յայտարարութիւնների միջոցով էր կարողացել այդ մարդկանց ճարել, որոնք իրենց հմտութեան հետ միացրել էին և

ազնիւ գծեր, որ կարենոր էր այդպիսի ձեռնարկութեան համար:

Այդ կերպ հէնց սկզբում իզուր անցաւ առաջին փորձը: Տուլլոսը վերադարձաւ Լոնդոն: Նա չընկճւեց, երկար խորհրդակցելուց ու ծրագրելուց յետոյ նստարիութեան Ռաբբինգի հետ, նա սկսեց երկրորդ ճանապարհորդութիւնը:

Այս անգամ հետը ոչ ոքի չվերցրեց, բացի թօբի ծառայից ու Յաբուլ շնից: Յոյս ունէր, եթէ հասնէր Աւստրալիա, այնտեղ գտնել ու վարձել այդ երկրի պայմաններին ծանօթ և կըղզիներն իմացող մարդկանց. Բախտախնդիր ու չարագործ մարդկանց յարձակումներէն ազատ մնալու համար նա ճանապարհին իրեն հանքաբան զիտնական հրատարակեց, որ զիտական նպատակով գնում է Աւստրալիա Լոնդոնի թանգարանի համար հանքային ժողովածու կազմելու:

Այդ նպատակով հետը վերցրել էր հարկաւոր գործիքներ ու իրեր և ճանապարհին մարդկանց աչքերին փոշի փչելու համար հաւաքում էր զանազան քարեր, գրում դրանց վրայ, դարսում արկղիկներէ մէջ և յետոյ, ի հարկէ, ծածուկ գէն շարտում:

Թէև այդպէս զգոյշ էր Տուլլոսը, բայց չըկարողացաւ ազատ մնալ երկու շաբաթից, որոնք Աւստրալիայում հետևում էին նրան: Այդ երկու շաբաղործներն ու բախտախնդիր սրիկաները Տուլլոսին նկատեցին հէնց

այն րոպէին, երբ սա առաջին անգամ դուրս եկաւ նաւից և ոտք դրեց Աւստրալիայի ցամաքի վրայ:

Դրանցից մէկի անունն էր Սամփսոն, միւսինը՝ Լօթի: Չարագործութեան, արկածախնդիր ձեռնարկութեան, խաբեբայութեան, ամեն կարգի գողութեան ձև ու չափ չկար, որ սրանք կատարած չլինէին: Գիտէին հագնուել, շարժել ու վարել, խօսել ու պատմել ամեն դասակարգի տարազով, ձևով ու բարբառով, ամեն ազգի լեզուով ու մտածելակերպով:

Սամփսոնը տարբերում էր Լօթիից իր սուր մտքով, վառ երեւակայութեամբ, արագ ըմբռնումով: Լօթին գերազանցում էր իր ճարպիկութեամբ: Առաջինը ստեղծագործող, յօրինող ոյժ էր, ձեռնարկող ոգի, երկրորդը կատարող, գործադրող ձեռք: Մէկը լրացնում էր միւսին, և մի կատարեալ, գերազանց բացասական ամբողջութիւն կազմում:

Սրանք Տուլլոսին մի քանի տեղ հետևելուց յետոյ, վերջապէս յաջողացրին մի հիւրանոցում խօսակցութեան բռնել նրա հետ: Այդ տեղ ամեն կրակից ու ջրից անցած սրիկաները թափ տւին Տուլլոսին, իմացան նրա նպատակը, թէև Տուլլոսը աշխատում էր շատ զգոյշ լինել և որոշ կերպով չասաց իր գիտաւորութիւնը: Սամփսոնը, որ գիտէր մարդկանց հէնց առաջին խօսքից հասկանալ, այն պարզ գաղափարը կազմեց, որ Տուլլոսը ոչ զիտնական է և ոչ զիտական նպա-

տակ ունի և ոչ էլ նկարչական, գեղադիտական սիրուց է մղւել դէպի Աւստրալիա: Տուլլոսը նրա աչքում համարեց մի մարդ, որը ունի բաւական մեծ կարողութիւն, այդ մասին Սամփսոնը բանկերից էր տեղեկութիւնը հաւաքել, և այժմ ճանապարհորդութիւն է կատարում նոր գանձեր գտնելու, էլ աւելի հարստանալու. հէնց իրենց փնտռած մարդն էր, որին կողոպտել իրենց սուրբ պարտքն էին համարում:

Դրանց խօսակցութիւնը յանգեց այն բանին, որ Տուլլոսը այդ երկու սրիկային, որոնք պէտք է ասել, այդ օրը հագնւել էին նուրբ ջենտլմենի տարազ ու պահում էին իրենց վերին աստիճանի բարեկիրթ, ընդունեց որպէս բարեյոյս ու անփնաս մարդ: Պայմանաւորւեցին, որ Տուլլոսը մի նաւ վարձէ կամ առնի, իսկ իրենք, որպէս տեղացիներ և հմուտ նաւավարներ, դեկավարեն նաւն ու սկսեն Աւստրալիայի կղզիները շրջագայել:

Տուլլոսը յանձնեց Սամփսոնին նաւ վարձել և շուտով ուղևորւել: Աւստրալիայում մալայցիները յայտնի են որպէս յանդուգն ու անվախ նաւաստիներ: Սամփսոնը, որի սիրտը թրթռում էր այդ բանի համար, միւս օրը վարձեց «Թասմանիա» նաւը, 23 մալայցի ու ճանապարհ ընկան:

Ճանապարհին Տուլլոսն աշխատում էր, որ իր նպատակը բոլորովին գաղտնի մնայ. նա ղիտմամբ ուղղակի չէր դիմում իր բաղձանքի ա-

ռարկայ կղզին, այլ ծումուում էր ճանապարհը, ամեն տեղ իջնում, քարեր ու հողեր հաւաքում: Բայց իզուր: Սամփսոնն ու Լօթին հետևում էին նրա ամեն մի քայլին, պարզ տեսնում էին, որ նա փոշի է փչում ուրիշի աչքերին: Նրանք Տուլլոսից գաղտնի մի գիշեր մտան նաւի ներքին սենեակը, ուր նա պահում էր իր հանքերի արկղիկները, բաց արին ժողովածուն ու տեսան, որ բոլոր նշաններն ու գրութիւնները չէին համապատասխանում ամանների բովանդակութեան: Այն ամանը, որի վրայ գրւած էր դեզին աւաղ, պարունակում էր կաւ. կամ հողով ամանի վրայ գրւած էր, օրինակ, չէչ քար և այլն:

Այս ամենը պարզ ցոյց էր տալիս, որ Տուլլոսը այլ նպատակ ունէր: Իսկ մեր չարագործները նրան բացառապէս ոսկի փնտրող էին համարում:

Կար մէկը Տուլլոսի հաւատարմիներին մէջ, որ զգացել էր, թէ Սամփսոնն ու Լօթին Կասկածելի մարդիկ են: Դա Տուլլոսի հաւատարիմ ծառայ Թօբին էր: Թօբին՝ դեռ առաջին անգամ հանդիպելիս այդ մարդկանց՝ այն տպաւորութիւնն ստացաւ, որ դրանցից մաքուր հոտ չի փչում: Թօբիի, այդ պատանի արաբի մաքուր սիրտն ու թարմ միտքը յստակ հայելու նման իրենց մէջ անդրադարձրին այդ դե արարածներին սև հողիները: Այդ մասին նա ասել էր Տուլլոսին, բայց սա ուշադրութեան չէր առել:

Այժմ Թօբին նաւի մէջ մի ճշգրիտ նախա-

զգացումով հետևում էր նրանց: Բայց մի անգամ բռնեց, երբ ծածուկ ականջ էր դնում նրանց խօսակցութեանը: Սամփսոնը կատաղութիւնից գրկեց նրան և ուզում էր ծովը ձգել. Լօթին արգելք եղաւ և ականջին փսփսալով համոզեց նրան բաց թողնել, մանաւանդ որ Թօբին առանձին բան չէր լսել:

Երբ Թօբին տիրոջ սենեակը մտնելով՝ պատմում էր այդ դէպքի մասին և գանգատւում, Սամփսոնն ու Լօթին էլ վազեցին կողքի սենեակը ականջ դնելու նրանց, Սամփսոնը վաղուց արդէն գաղտնի անցքեր էր բացել այդ երկու սենեակների կից պատի մէջ ու միշտ հետևում ու լսում էր Տուլլոսին: Այս անգամ նա լսեց մի ինչ որ թղթի և Ոսկէ Կուռքի գանձի մասին: Նրա երևակայութիւնը լրացրեց պակասը:

Սամփսոնը, այդ հիւանդոտ բորբոքած երեակայութիւնը այն հաստատ համոզումը կազմեց, թէ Տուլլոսը գիտէ պատրաստի գանձի տեղ, թէ այդ մասին նա ունեցել է նոյնիսկ գրութիւն, որը կամ կորցրել է կամ մոռացել և տանը թողել. բայց լաւ յիշում է գանձի տեղը:

Սամփսոնը, որ չգիտէր միջոցների մէջ խտրութիւն դնել, միայն թէ հասնի նպատակին, մտածեց ճիւղալային մի ծրագիր. տանջանքով դուրս խլել Տուլլոսից գաղտնիքը:

Լօթին ու Սամփսոնը այդ գիշեր չքնեցին, մի բէֆ սարքեցին **նաւաստիների, մալայցիների հետ**, նրանց փող բաժանեցին ու կաշառեցին և

նրանց միջոցով կալանաւորեցին Տուլլոսին ու նրա ծառային, Թօբին:

Ձեռքերն ու ոտքերը կապած՝ ընկած էր Տուլլոսը տախտակամածի վրայ: Սամփսոնի հրամանի համաձայն հարւածներ էր, որ անմիտ մալայցիները հասցնում էին նրա մարմնին: Երբեմն Սամփսոնը մօտենում էր Տուլլոսին ու հարցնում, թէ կասէ՞ արդեօք նա գանձի տեղը. ստանալով բացասական պատասխան, Սամփսոնը հրամայում էր նորից ու նորից ծեծել և չարչարել Տուլլոսին: Սա այն աստիճան արդէն ջարդւել էր ու վիրաւորւել, որ կապանքներից ազատ էլ լինէր, չէր կարող վեր կենալ. ողջ մարմինը ծածկւել էր ալ արիւնով:

Սամփսոնն անձարացած վերջին փորձն արաւ. սա ծեծի ենթարկեց նոյալէս կապկապած Թօբին Տուլլոսի ներկայութեամբ: Բարեկիրթ ու բարեխիղճ Տուլլոսը, այդ վերին աստիճանի մաքուր հոգին, չէր կարող թոյլ տալ, որ իր համար մի ուրիշ տանջւի: Երբ նա լսեց Թօբի աղիողորմ հեծկտոցն ու անքոցը վայրենի մալայցիների երկաթ հարւածների տակ, մոռացած իր տանջանքները՝ արդար բարկութեամբ գոռաց.

— Գազաններ, ի՞նչ էք ուզում այդ անմեղից. ազատեցէք նրան, կասեմ գանձի տեղը:

Եւ նա անձարացած պատմեց, որ ճիշտ է, մեծ առասպելական գանձի տեղ գիտէ, բայց **ինքը** **գնում է** **ոչ այնքան այդ գանձի համար,**

այլ մի փաստաթղթի, որ նրա մէջ է և որը նրա
րան շատ հարկաւոր է հօրը ազատելու բանտի
շղթաներից, ուր նա անմեղ կենդանի թաղւած է:

Սամփոսոնը կարգադրեց Տուլլոսին ու թօ-
բիին ձեռքները կապած առանձին սենեակների
մէջ պահեն ու հսկեն, մինչև որ կըհասնեն ցան-
կացած կղզին:

Բախտախնդիրներն այժմ հանգիստ էին և
ծրագիրներ էին կազմում, թէ ինչպէս վարեն
և ինչպէս բաժանեն գանձը միմեանց մէջ: Նը-
րանք մտադիր էին մալայցիներին կամ ոչինչ
չտալ, կամ ամեն մէկին մէկ տասանոց բախշել:
Տուլլոսին բաժին հանել մի տասերորդ մասը,
բայց աւելի լաւ կըլինէր, որ ապագայ բարդու-
թիւններից ազատ մնալու համար, նա երբէք
գոյութիւն չունենար: Ի հարկէ, այդ ուխտեալ
աւագակները իրենց թոյլ չէին տայ սպանել նը-
րան. նրանք մեծահոգի էին... բայց ոչինչ չէր
խանգարի, եթէ թողնէին մենակ անմարդաբնակ
կղզում մեռնելու աստիճանաբար բնութեան զըր-
կում: Սակայն մի հանգամանք ծառանում էր
այդ մտքի առաջ. գիւային հոգին էլ երբեմն
գիտէ ոչ թէ խղճալ, այլ հիանալ վեհ գործի,
նւիրւած սրտի առաջ: Այդ հանգամանքը կեն-
դանի թաղւած մարդու պատմութիւնն էր. ինչո՞ւ
թոյլ չտալ, որ անմեղը ազատւի իր տանջանքից,
որի համար նրանք ոչինչ չէին կորցնում:

Բայց ի՞նչ պիտի անէին այն երկու եւրո-
պացիների հետ, որոնք վարձել էին նաւում, որ-

պէս հիւան. արհեստաւորներ էին նրանք, նրանց
պաշտօնն էր կարկատել նաւի այս կամ այն
մասը, երբ կարիք լինէր: Նրանք կարող էին այդ
աւագակներին ապագայում մատնել: Սամփոսոնի
համարձակ միտքը չէր կարող կանգ առնել այդ
չնչին արգելքի առաջ...

Նոյն գիշերը այդ երկու արհեստաւորները
մարմինները կուլ գնացին ծովին:

Մինչ Սամփոսոնն ու Լօթին ծրագրում էին
իրենց անելիքները, խրախուսում ներկայ յա-
ջողութիւններով ու հրճում ապագայ գանձի
փայլքով, մալայցիների մէջ ևս առանձին շար-
ժում էր տեղի ունենում: Նրանք տեսան ու
լսեցին, որ Տուլլոսին չարշարում էին Սամփոսո-
նի կարգադրութեամբ մի ինչ որ գանձի համար:
Լսել և զգացել էին նոյնպէս, որ այդ աւագակ-
ները նրանց զրկելու են և դատարկաձեռն ճա-
նապարհ ձգելու: Տեսան, որ Տուլլոսը, որին
տանջանքներով մահաւան դուռն էին հասցրել,
բայց չէին կարողացել գաղտնիքն իմանալ, մի-
այն թօբիի, այդ ստրուկի պատճառով համա-
ձայնեց իր ուխտը խախտել: Այդ ամենը, մա-
նաւանդ վերջին հանգամանքը զգացնել տւեց
այդ վայրենիներին, թէ Սամփոսոնն ու Լօթին
անկուշտ գազաններ են, նոյնիսկ պատրաստ մի-
մեանց զգելու, իսկ Տուլլոսը բարութեան վսեմ
մարմնացումն ու անմեղ նահատակ:

Մալայցիները բաժանւել էին երկու մասի.
մեծ մասը ուզում էր պաշտպանել Տուլլոսին,

շատ լաւ զգալով, որ նա իրենց կը վարձատրէ, ինչպէս հարկաւոր է. միւս մասը հաւատարիմ էր մնացել Սամփսոնին:

Մալադա մալայցին, որ Սամփսոնի կարգադրութեամբ հսկում էր կապւած թօբին, ծածուկ յայտնեց վերջինիս՝ մալայցիների մտադրութիւնը Տուլլոսին ազատելու մասին և խնդրեց, որ գնայ այդ բանը յայտնի տիրոջը, ինքը գիշերը կարճակէ նրա ձեռքերն ու ոտքերը:

Գիշերը Մալադայի փոխարէն ուրիշին նշանակեցին թօբի վրայ հսկիչ: Երեկոյեան սկսել էր ծովում փոթորիկը, որը գիշերն աւելի սաստկացաւ. նաւաստիներն աշխատում էին և մոռացել էին դաւադրութեան մասին: Առաւօտեան դաւադրութեան պայմանաժամից դեռ առաջ կատաղի կռիւ սկսեց մալայցիների մէջ: Պատճառն այն էր, որ Սամփսոնի կողմնակիցներից մէկը ապտակ էր խփել միւս կողմի մարդուն. սա էլ նրան դանակով վիրաւորել էր: Օխօւէն, յայտնի ծովահէն մալայցին, որ ձեռքի մի շարժումով երկու արհեստաւորներին ծովն էր ձգել, տեսնելով դանակը ընկերոջ ձեռքին՝ ատրճանակը բացեց նրա վրայ. գնդակը սակայն անցնելով նրա վրայով, սպանեց միւս ընկերոջը, որին պաշտպան կանգնեցին միւսները, և այսպիսով մալայցիները երկու խմբի բաժանւած սպանում էին միմիանց:

Այդ աղմուկից իր սենեակից դուրս թռաւ

Սամփսոնը ատրճանակները ձեռքին, նա սկսեց աջ ու ձախ կրակել: Մալայցիների մէկին յաջողեց կացնով խփել նրա գլխին. նա օրօրեւում վայր ընկաւ: Մալայցիները թափեցին նրա գլխին ու սկսեցին խեղդել:

Այդ պահին տախտակամած դուրս եկաւ և Լօթին. բայց նրան իսկոյն գինաթափ արին: Սա դիմեց Յաբուլ շանը, արձակեց նրա շղթան և բաց թողեց մալայցիների վրայ, որոնք սարսափահար յետ քաշեցին:

Յաբուլը մի ոստիւնով թռաւ Սամփսոնի կրծքին և բռնեց նրա կոկորդից. նրա հետ իր գործը տեսնելուց յետոյ՝ Յաբուլը յարձակեց Լօթի վրայ, — որ սարսափից քար էր կտրել:

Մինչ այդ նաւը՝ անտէր մատնւած ծովի կատաղի ալիքներին՝ ջարդ ու փշուր էր լինում. սպանւած էին ղեկավարը, և ծառայողներից շատերը: Մնացել էին մի քանի մալայցիներ, որոնք տեսնելով, որ նաւը խորտակւում է, բաց թողին մակոյկները, նստելով նրանց վրայ դիմեցին դէպի ափ:

Նաւի վրայ մնացին Յաբուլը, Տուլլոսը, որ պարանակապ բանտարկւած էր իր սենեակում և ոչինչ չգիտէր, թէ ինչ է կատարում և թօբին:

Մինչ այդ Մալադան իր խօսքի համաձայն կռւի բոլէին ժամանակ գտնելով մտել էր թօբի մօտ և արձակել նրա կապերը. յայտնել էր, որ թօբին դուրս չգալ սենեակից մինչև կռիւր կը վերջանայ:

Երբ ձայներն ու աղմուկները դադարեցին նաւի վրայ, Թօբին դուրս եկաւ տախտակամած, բայց բացի մի քանի դիակներից նաւի վրայ ոչ ոքի չգտաւ: Նաւը թեքւել էր և մօտ էր ծովի յատակը գնալուն: Թօբին իսկոյն հասկացաւ վտանգը, վազեցի դէպի Տուլլոսի սենեակը. դուռը փակ էր: Նա գիտէր, որ բանալին Սամփսոնի մօտ էր գտնուում. որի դիակը տեսել էր տախտակամածի վրայ: Վերադարձաւ այդ դիակի մօտ, գրպանից հանեց բանալին և բաց անելով դուռը, գոռաց.

— Տէր, նաւը խորտակոււմ է:—

Մինչ նրանք դուրս էին գալիս, նաւը սուզւեց...

Անցաւ մի քանի վայրկեան. ջրի երեսին ալիքների ուժեղ հարայ-հրոցի ժխորում լափին էին տալիս խորտակւած նաւի կտորները, մարդկանց դիակներ, տախտակներ, պարաններ և այլն: Այդ քաօս խառնւածքի միջից յանկարծ մի շան գլուխ բարձրացաւ. շունը լող էր տալիս և պահում իրեն ջրի երեսին. նա մի պահ չորս կողմը նայեց. ապա լող տալով մօտեցաւ մի դիակի և օձիքից բարձրացնելով սկսեց իր հետ տանել դէպի ափ:

Դա Յաբուլն էր, որ ազատոււմ էր ուշաթափ Տուլլոսին: Երբ ափ հասան, շունը վայր դրեց Տուլլոսին աւազի վրայ. ախուր նայում էր նրան և երբեմն, երբեմն կտրուկ-կտրուկ հաջում, կարծես, ուզում էր զարթնացնել:

Յիրաւի Տուլլոսը ուշքի եկաւ և գտաւ իր մօտ միայն Յաբուլին. յիշեց անցածը և հասկացաւ, որ Յաբուլն է իրեն ազատել: Նա յիշեց իսկոյն Թօբին:

«Ի՞նչ եղաւ Թօբին, հէ՛ր է նա», դիմեց նա Յաբուլին, շունն անշուշտ չէր կարող նրան պատասխան տալ: Նա քիչ հանգստանալուց և շունչ քաշելուց յետոյ, վեր կացաւ և սկսեց ծովի ափին շրջել:

Տեսաւ այդտեղ իր նաւի մարդկանց դիակները. Սամփսոնի և Լօթիի դիակների վրայ տեղ չկար, որ սպի չունենար, հին վերք չլինէր. որոնք անցեալ բազմաթիւ ու բազմասեռ արկածների անջնջների կնիքն էին ցուցադրում: Դիակների մէջ չկար Թօբին:

Մի քանի քայլ դեռ առաջ չէին գնացել, երբ Յաբուլն ուրախ հաջոցով առաջ վազեց, անցաւ սարի յետևը, ուր գտաւ Թօբին, թռաւ նրա վրայ և գետին ձգեց թուլացած պատանուն: Ապա միմիանց փաղաքշելով Թօբին ու Յաբուլը եկան Տուլլոսի դէմ:

VI.

Այդ օրից անցել էր ուղիղ երկու տարի, երբ Բօխամբիբ կղզուն մօտեցաւ մի փոքրիկ նաւ, ուր թաղւած էր Ոսկէ Կուռքի դանձր: Դա Տուլլոսն էր: Նա Սամփսոնի և Լօթիի ձեռքից ազատւելուց յետոյ Աւստրալիայում գերի էր ընկել տեղացիների ձեռքը:

Նրան այնտեղ գտել և գերութիւնից ազատել էր քարոզիչ Մարկվարտը, որը, ինչպէս գիտենք ազատւել էր «Օրօնդէս» նաւի խորտակման ժամանակ: Այժմ որպէս քաջ ծանօթ տեղային պայմաններին և Անդրէաս Պարկերի կեանքին, չէր կարող չօգնել նրա որդուն, Տուլլոսին, ձեռք բերելու հարկաւոր փաստաթղթերը: Նա էր առաջնորդում Տուլլոսին դէպի այդ կղզին:

Տուլլոսին վերջապէս յաջողւեց գտնել ոսկէ կուռքի գանձը փաստաթղթերով միասին և ողջ առողջ վերադառնալով հայրենիք ծերունի քարոզիչ Մարկվարտի և իր անօրինակելի հաւատարիմ ու անբաժան ընկերներին՝ Թօբիի և Յաբուլ շան հետ միասին:

Դատարանը կրկին քննեց Անդրէաս Պարկերի կամ Առնոլդ Լիթէլի գործը և կենդանի վկայ Մարկվարտի ու անհերքելի փաստաթղթի հիման վրայ արդարացրեց Լիթէլին:

Տուլլոսը կրկին գտաւ իր Հերօին, որին վառ կարօտով գիշեր ցերեկ յիշում էր:

Մեծ էր և միստեր Ստօի ուրախութիւնը, որ վերջապէս Տուլլոսի նման փեսայ ունեցաւ:

Որդին կատարեց լիովին իր բնական պարտքը... ինչքան քաջութիւն, ինչքան հերոսութիւն, ինչքան հնարագիտութիւն, փառք ու պարծանք:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0169871

ՀՀ ԿՈՆՏԱԿՏԱՆԵՐ

Հայ պաշտպանական զորքի 1500-ամյա
յոթնամյա յիշատակին

№ 1. Կորսած Մարը եւ

Ոսկէ Կուղքի զանձը 20 կ.

Վաճառքի գին

№ 2 Փորրիկ սլաւուածքներ:

Գինն է 20 կ.